

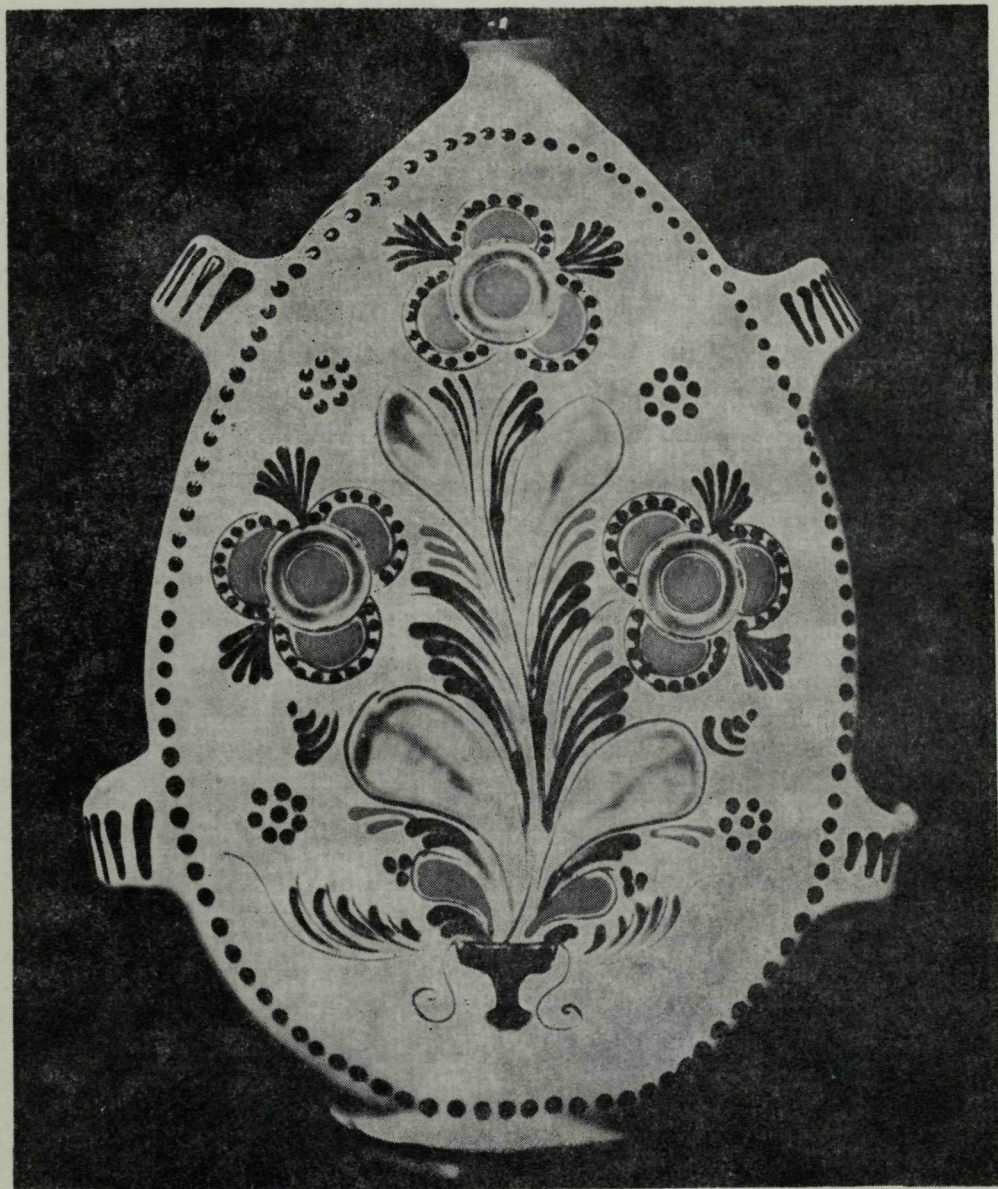
JÁSZKUNSAÉG

ERSEGHY KÖNYVTÁR
SZOLNOK

Társadalompolitikai
művészeti és irodalmi
folyóirat

2

XXVIII. évfolyam
1982. június
második szám

TARTALOM

- 3 Benyó Judit: Érik a búza (vers)
4 Bistey András: Tündér vagy boszorkány?
(elbeszélés)

VALÓ VILÁG

- 9 Vízalatti harangok — Hatvani Dániel
szociográfiájának első része

FÓRUM

- 20 Ami a képek mögött van — A televízióban
1982. II. 13-án sugárzott dokumentumfilm
szövege

DOKUMENTUM

- 30 Mezőtúri török oklevelek — Kaposvári Gyula
közlése

HAGYOMÁNYOK

- 35 Kodály a nemzeti génusz — Vargyas Lajos
írása

MŰVÉSZET

- 43 Háty Károly László emlékére —
Oelmacher Anna megemlékezése
45 II. Alföldi Fazekas Triennalé Szolnokon —
Gulyás Éva ismertetője

TÉKA

- 47 Körmendi Lajos: Üzenetek samuidóból
(Zalán Tibor recenziója)

KÉPEK

A címoldalon a tiszafüredi Szűcs Imre (II. díjas); a borító 2. oldalán a karcagi Tóth János munkája; a borító 3. oldalán ugyanis csak Szűcs Imre butykosa; a 2. oldalon Kiss Andrea budapesti, a 3. oldalon Banga Imre hódmezővásárhelyi, a 8. oldalon Mónus Ferenc és Mónus Ferencné hódmezővásárhelyi, a 19. és a 29. oldalon Gonda István mezőtúri fazekas első díjas alkotásai, a 34. oldalon Mészáros János hódmezővásárhelyi és Szűcs Imre tiszafüredi, a 44-en pedig a karcagi ifj. Szabó Mihály munkái láthatók. (A fotókat készítette Dede Géza és Kozma Károly).

JÁSZKUNSAÉG

Szerkesztő bizottság: Andrikó Miklósné, Berényi Ferenc, Fábíán Péter (elnök), Lengyel Boldizsár, Nánási Mihály, Valkó Mihály felelős szerkesztő).

A Szolnok megyei Tanács V. B. művelődésügyi osztályának folyóirata. — XXVIII. évfolyam, 2. szám. — Megjelenik negyedévenként. — Szerkesztőség: 5000 Szolnok, Kossuth téri Irodaház. Telefon: 12-069. — Kiadja a Szolnok megyei Lapkiadó Vállalat. A kiadásért felel: Virágh Iván. — Terjeszti a Magyar Posta. — Előfizethető a Posta Központi Hírlap Irodánál (1900 Budapest, V., József nádor tér 1.) és bármely postahivatalnál. Előfizetési díja: 1 évre 34,— Ft, csekk-számlaszám: 215—96162. — Készült a Szolnoki Nyomdában (5000 Szolnok, Vörös Csillag út 28.) — Felelős vezető: Gombkötő Béla igazgató.

ISSN 0448—9144

Inlex: 25 910

BENYŐ JUDIT

Érik a búza

Érik a búza, jaj,
megtanultam szeretni,
jaj!

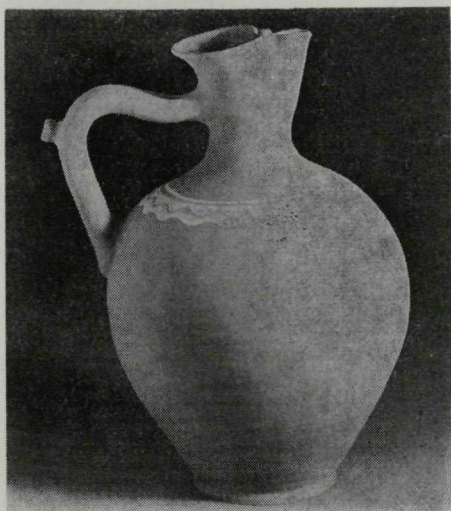
Szerelemben ég a mező is,
jaj,
éjjelre megég a mező, jaj!

Amikor boldog voltam, jaj,
olyankor keservesen jajgattam,
az idő meg csak haladt,
jaj!

Szeretsz-e még anyám,
rossz voltam hozzád, jaj,
de nagyon megbántam,
jaj!

Anyám féltem az ifjúságom,
ugye büszke leszel rám,
ugye nem haragszol, jaj!?

Dalolok és táncolok,
jó életet keresek, jaj,
a reménykedéstől majd nem
megkeseredek,
jaj!

Tündér vagy boszorkány?

Hét nap, hét éjjel vonultunk visszafelé, mert az ellenség nagyon szorongatott bennünket. Három domb emelkedett egymás mögött, a harmadik aljában folyt a Volga, annak a partján állt Cáricin városa:

Amikor elértünk az első dombhoz, azt mondta a parancsnokunk:

— No, itt megállunk, letáborozunk.

Úgy is történt. Fölvertük a sátrakat, ettünk, ittunk, daloltunk, a parancsnok meg közben elkészítette a haditervet. Este tízig dolgozott vele. Úgy gondolta, hogy majd az első dombnál megállítjuk Kolcsákat.

Ahogy ránk esteledett, mindenki nyugovóra tért, csak az örök álltak a vártán. A parancsnok sátra előtt Urbán Jani strázsált éppen, aki jó komám volt, apáti gyerek, mint jómagam.

Ahogy ott álldogált, meresztgette a szemét a sötétben, meg szívta a cigarettákat, egyszer csak előtte termett egy vénséges vén anyóka. Tiszta feketében volt, a kendőjét a szemébe húzta, úgy jött egy görbe botra támaszkodva, a dereka hétrét görnyedt.

Urbán Jani ráköszönt illendően:

— Aggyisten öreganyám!

Azt gondolta, hogy valami markotányosnő vagy ilyenféle, azért jár-kei olyan nyugodtan a táborban.

— Aggyisten, fiam! — felelte a vénasszony. — Látom, hogy derék magyar gyerek vagy, tudod a tisztességet. Hanem kérnék tőled valamit: erissz bé a parancsnok sátrába!

— Nem lehet, öreganyám! — felelte Urbán Jani. — Szigorúan meghagyták, hogy oda éjszaka senki emberfia nem teheti be a lábát parancs nélkül.

— Kapsz tőlem egy csókot, ha félreállsz az útból — mondta a vénasszony.

De Urbán Jani csak nevette.

— Nem kell nékem csók magától öreganyám! Van fiatal szeretőm, ad az csókot számlálatlanul.

— Ha van is, — felelte a vénasszony — nem olyan, mint én.

Azzal ledobta a válláról a fekete berlinerkendőt, a haját kibontotta, a derekát kiegyenesítette, s láss csudát, sudár szép lány állt Urbán Jani előtt. Arany haja lobogott a szélben, a szeme szikrát hányt, a nevetése meg úgy csilingelt, mint az apáti kápolna kis harangja.

— No hát akarsz-é csókot? — kérdezte incselkedve.

Urbán Jani világlátásban szeretett a fehérréppel cicázni, most is megpödörintette a bajuszát.

— Akarok bizony!

No, kapott is olyat, hogy a lélegzete elakadt tőle.

— Beengedsz-é már a parancsnok sátrába? — kérdezte a leány mosolyogva.

— Beengedlek — mondta Urbán Jani. — Eredj nyugodtan! De jól vigyázz, csak egy percig maradhatsz bent.

A lány besurrant a sátorba, Urbán Jani meg a zsebóráján nézte az időt. Mielőtt a mutató az első perc végére ért volna, meglebbent a sátor függönye, és kijött a vénséges vén öregasszony. A kendője a szemébe húzva, görbe botra támaszkodott, a dereka hétrét görnyedt.

Urbán Jani csak eltátotta a száját, de mire észbe kapott, a vénasszony el-tűnt a sötétben.

Másnap reggel nagy csata kezdődött. De hiába harcoltunk oroszlánmód, a fehérek kifogtak rajtunk. Ahová a parancsnok ágyúkat meg gépfegyvereket állított, ott nem támadtak, ellenben ott rohamoztak, ahová nem jutott ágyú meg géppuska. Így aztán napszálltakor vissza kellett vonulnunk a második dombhoz. Hetven emberünk veszett oda.

Azt mondta a parancsnok nagy mérgesen:

— A beste fehérek kitalálták a haditervemet! No, most olyat csinállok, hogy ember legyen a talpán, aki kitalálja!

Éjfélig dolgozott rajta, akkor nyugovóra tért. Megint Urbán Jani állt őrségben a sátra előtt. Alighogy kihunytt a gyertyafény a parancsnok sátrában, ott termett a vénasszony.

— Akarsz-é egy csókot? — kérdezte.

— Akarok bizony, de nem egyet, hanem hármat — felelte Urbán Jani, és megpödörintette a bajuszát.

Megrázkódott a vénasszony, lekapta a kendőjét, kiegyenesítette a derekát, s mint az elmúlt éjjel, csodaszép aranyhajú leány lett belőle.

— Három csókot is kaphatsz, — mondta incselkedve — de akkor három percig maradok a parancsnok sátrában.

Úgy is történt.

Másnap reggel eget-földet rázó nagy ágyúzással kezdődött a csata. Az el-lenség ismét csak visszanyomott bennünket, hiába harcoltunk, mint az orosz-lánok. Ahol a lovasságunk állt, ott ágyúkat állítottak föl szemben a fehérek, a gyalogságunkra lovasok rontottak, vissza kellett vonulnunk a harmadik domb-hoz, és hétszázan maradtak közülünk holtan a csatatéren.

A parancsnokunk már tajtékozott a méregtől.

— A beste fehérek megint kitalálták a haditervemet, hogy az ördögök sütögessék őket a pokol fenekén! No, de most olyat csinállok, hogy ember azt ki nem találhatja!

Hajnali háromig tartott, mire befejezte. Akkor nyugovóra tért, de előtte kinézett a sátorból. Aznap is Urbán Jani állt őrségben.

— Jól vigyázz, fiam! — mondta neki. — Emberfiát bé ne eressz a sátramba!

Ígérte Jani, hogy úgy lesz, pedig már nagyon várta, hogy jöjjön az arany-hajú lány, mert igencsak szomjazott a csókjára.

No, alighogy elaludt a parancsnok, előbukkant a sötétből az öregasszony.

— Akarsz-é egy csókot?

— Akarok bizony, de nem egyet, nem hármat, hanem hetet — felelte Ur-bán Jani, és megpödörintette a bajuszát.

Megrázkódott a vénasszony, lekapta a fekete kendőjét, kiegyenesítette a derekát, és újra csodaszép, aranyhajú lány lett belőle.

— Hét csókot is kaphatsz, — mondta incselkedve — de akkor hét percig maradok a parancsnok sátrában.

— Mit csinálsz te odabent? — kérdezte Urbán Jani, mert fúrta az oldalát a kíváncsiság, csakhogy az előző éjjel még nem merte megkérdezni, mert félt, hogy elriasztja az aranyhajú lányt.

— Titkos üzenetet hozok neki.

— Nem említette, hogy titkos üzenetet vár.

— Nem ám, te számár, hiszen azért titkos, hogy ne beszéljen róla!

Megcsóválta a fejét Urbán Jani, valahogy nem tetszett neki a dolog, de a lány hirtelen magára kapta a kendőt.

— Hát Isten megáldjon, ha nem bízol bennem, csak álldogálj itt egyedül. Igazad volt, amikor azt mondtad, hogy van néked fiatal szeretőd, nem kell csók éntőlem, ád az neked számlálatlanul.

Megijedt Urbán Jani, hogy csakugyan elmege a lány, hát kőrőre fordította a szót.

— Bizom én benned, csak hát fúrta az oldalamat a kíváncsiság, hogy mi nek kell bemenned a sátorba. Még az is megfordult ebben a bolond fejembe, hogy tán a parancsnok babája vagy...

Felkacagott erre az aranyhajú lány, de olyan szépen szólt a kacagása, mint az apáti kápolna kisharangja, Urbán Jani szíve megolvadt tőle egészen.

— Egy levelet teszek a parancsnok asztalára, meg írok neki valamit egy papírosra. Ezért kell hét percig bent lennem.

Adott aztán Janinak hét csókot, de olyat, hogy a lélegzete is elakadt tőle, utána meg besurrant a sátorba.

Ahogy eltelt vagy három-négy perc, Urbán Janit csak elfogta a kíváncsiság, hogy vajon mit csinál a lány odabent. Óvatosan széthajtotta a sátor függönyét, hát látta, hogy ott ül az asztalnál, előtte egy pislákoló mécses, és annak a fényénél néz valami papírosokat. Ettől aztán megnyugodott.

Még mielőtt az óra mutatója a hetedik perc végére ért volna, szétlebbent a sátor függönye, és megjelent a vénasszony. A kendője a szemébe húzva, a vállán vastag, fekete berlinerkendő, a dereka meggörnyedve, botra támaszkodva csoszogott elő.

— Jóéjszakát öreganyám! — mondta Urbán Jani nevetve. — Elvárom holnap éjjel is!

— Elvárhatsz életed végéig — felelte a vénasszony. — De hiába vársz, mi többet nem látjuk egymást.

Összeszorult a Jani szíve, ment volna utána, de az öregasszony úgy eltűnt a sötétben, hogy nyoma sem maradt.

Másnap reggel, ahogy a csatára készülődünk, Urbán Jani nagyon lógatta a fejét. Megkérdeztem, hogy mi baja, de csak legyintett nagy búsan, hogy semmi. Tudtam, hogy nagyon szereti a fehérnépet, hát megkérdeztem tőle:

— Csak nem valami fehérnép miatt búsulsz?

— Kitaláltad, komám — felelte. — Nem is egyszerű leány volt az, de valóságos tündér.

No, ahogy kérdezgettem, hát lassacskán elmondta, hogyan történt a dolog. Amikor a végére ért, azt mondtam neki:

— Bizony nem tündér volt az az aranyhajú lány, hanem inkább boszorkány. Spionkodni jött ide, megnézte a haditervet a parancsnok sátrában, aztán elmondta Kolcsáknak. Azért vertek meg bennünket kétszer a fehérek, azért esett el hétszázhetven jó bajtársunk.

Urbán Jani nagyot káromkodott, de olyan cifrát ám, hogy alig győztem kivárni a végét:

— Azt a krucifix szakramentomát az ilyen-olyan boszorkányának, a fűzfánfüttyülő rézangyalát, hogy az ördögök szánkázzanak a hátán! No, de kapjam csak a két kezem közé még egyszer, Isten engem úgy segélljen, nem menekül élve!

De a fehérek megint csak nagyon nyomultak előre, mert ismerték a haditervünket. Úgy harcoltunk, mint az oroszánok, de hiába, mert nagy volt a

túlerő, és ők mindig ott támadtak, ahol mi a leggyengébbek voltunk, ahol meg mi támadtunk volna, ott ők megrakták az arcvonalat ágyúkkal meg géppuskákkal.

Amikor már nagyon veszélyesre fordult a dolgunk, megjelent a szemközti dombon maga Kolcsák, hét kozák atamán lovagolt mögötte, mind patyolatfehér ruhában, a mentéjük kivarrva aransújtással, csak úgy csillogott-villogott a napfényben.

— Adjátok meg magatokat, vörösök! — kiáltotta Kolcsák. — Mert jaj lesz nektek, ha folytatjátok a harcot, a kozákjaim egy szálíg lekaszabolnak benneteket!

Nézegettünk egymásra, hogy hát mi legyen most, amikor hirtelen észrevettük, hogy nagy porfelhő kél a hátunk mögött.

— Ne adjuk meg magunkat! — mondtam. — Inkább haljunk hősi halált itt Cáricin alatt, ahogy a magyar vöröskatonáknak illik, semhogy az ellenség kezére jussunk, és úgy csigázzon bennünket, ahogy akar.

De sokan már hajlottak volna rá, hogy eldobálják a fegyvereiket.

— Várjatok még! — mondtam. — Előbb tudjuk meg, mi az a nagy porfelhő a hátunk megett. Hátha segítség érkezett.

Vártunk hát egy kicsit, de ahogy a lovasok közelebb értek, láttuk, hogy összesen négyen vannak.

— No, ezzel a segítséggel nem sokra megyünk! — mondogatták a többiek. — Itt az ideje, hogy letegyük a fegyvert, ha meg akarjuk menteni az életünket.

— Ne siessetek velem! — mondtam újra. — Az a négy ember nem véletlenül jön olyan lóhalálában. Tudjuk meg, hogy mit akarnak!

A fehérek ugyan szorítottak bennünket, meg kiabáltak, hogy mi lesz a fegyverletétellel, de hiába, mert mindenki úgy határozott, hogy most már ki-tartunk, amíg a négy lovas odaér.

Hát ez volt a szerencse, mert ahogy még közelebb értek, észrevettük, hogy maga Lenin az első lovas, utána meg három vezér, Vorosilov, Csapájev meg Frunze lovagolt, mind a három csupa vörös ruhában.

Lenin hatalmas ember volt, úgy ülte meg szórén a lovat, hogy akármelyik hortobágyi csikós elbújhatott volna mellette. Egyszerű ruhát hordott, mert nagyon szerény ember volt. Ételben, italban sem kívánt többet, mint akármelyik közkatona, mindig csajkából evett, bádogpohárból ivott, pedig aranytányérból is ehetett, rubinserlegből is ihatott volna, ha éppen úgy akarja.

No, megálltak mögöttünk, leszálltak a lóról, és azt mondta Lenin:

— Már innen tovább hátrálni nem lehet, mert megbukik a szovjethatalom. Ha pedig az megbukik, akkor a fehérek mind megölnék bennünket, de aki megmenekülne, annak még rosszabb lesz a sorsa, mert bizony mondom nektek, nehéz bilincsből fogják dolgoztatni élete végéig az olombányában. Ha ellenben megverjük itt a fehéreket, megmarad a szovjethatalom, sőt a magyarokat is felszabadítjuk, és békés, boldog életetek lesz.

Ettől mindenki úgy föllelkessedett, hogy aki előbb letette volna a fegyvert, az akart most a legelszántabban rohamozni.

Én meg átkiáltottam a fehéreknek, akik még egyre azt várták, hogy mikor adjuk meg magunkat:

— Leshetitek már, hogy letegyük a fegyvert! Velünk van Lenin, most biztosan megverünk benneteket!

Ettől a fehérek úgy megijedtek, hogy azonnal futással akarták menteni az életüket, pedig az atamánok kilencágú kancsukával ütötték őket, hogy vissza-

forduljanak ellenünk. A végén legázolták az atamánokat meg Kolcsákot is a nagy futásban, ott maradt mind holtan a lovak patái alatt.

Ahogy nyomultunk előre, egyszer csak Urbán Jani észrevette a vénasszonyt az egyik felborult szekér mögött. Odamentünk hozzá.

— Aggyisten öreganyám! — mondta neki Urbán Jani. — Hát mégis találkoztunk, pedig azt mondtad, életem végéig várhatok az újabb találkozásra.

— Jól mondtam, — felelte a vénasszony — mert most vége az életednek!

Azzal előhúzott egy pisztolyt a fekete berlinerkendő alól, és kétszer ránk-sütötte. Urbán Janinak a kucsmáját ütötte át a golyó, nekem meg a levéltárcámban akadt meg a szívem fölött, a kedves feleségem arcképében. Harmadszor már nem lőhetett a boszorkány, mert kiütöttem a pisztolyt a kezéből. Ekkor térdre hullott.

— Nem hét, de hetvenhét csókot kaphattok tőlem, ha meghagyjátok az életemet!

De hiába tolta hátra a kendőt a homlokából, hiába lobogott az aranyhaja a szélben, nekünk már beszélhetett.

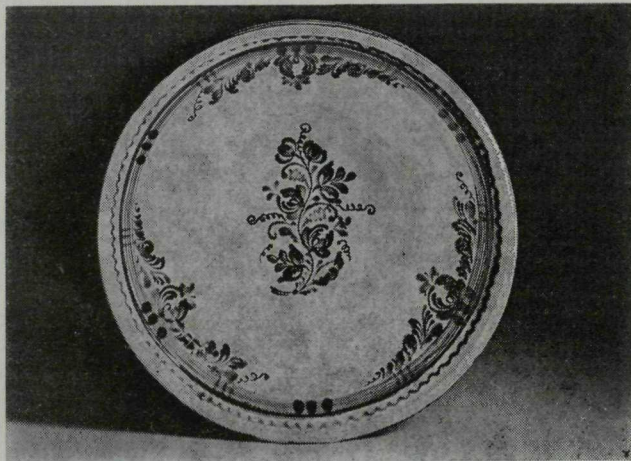
— Nem kell a csókod! — mondta Urbán Jani. — Becsaptál, sok jó bajtársam halálát okoztad, meg akartál ölni! Kérd az Istenedet, hogy irgalmazzon, én nem bocsájthatok meg!

Ezzel kihúzta a kardját, és egyetlen csapással levágta a boszorkány fejét.

Még sok csatában harcoltunk azután a fehérek ellen, sok fényes kitüntést kaptunk, egyiket-másikat Lenin személyesen tűzte a mellünkre, mert emlékezett még ránk a cáricini csatából, mindig kérdezgette tőlünk, hogy mi újság, merre vertük éppen a fehéreket.

Urbán Jani azután elesett az egyik harcban, engem meg hazahúzott a szívem, amikor levertük a szovjethatalom minden ellenségét, egyre jobban vágytam már a feleségem és a család után.

Mielőtt hazajöttem volna, azt mondták, ne hozzam magammal a tömérdek kitüntést. Az itteni urak inkább a fehéreket pártolták, csak bajom lett volna a sok érdemrend miatt. Így aztán otthagytam valamennyit. Most már sajnálom, mert megmutathatnám nektek is, aligha láttatok még annyi szépet.

VALÓ VILÁG

HATVANI DÁNIEL

Vízalatti harangok

A kert, akárcsak az utca másik oldalán a temető, csöndes, nyugodalmos és gondosságról árulkodó. Július közepén még örökkévalóságnak tetszik a nyár; a temetőben a múlandóságot csak a betonkripták közé szorult korhadó kopjafák idézik fel, ez utóbbiakon a nevek és az évszámok már régóta olvashatatlanok, nem úgy, mint a műmárvány lapokon a Csontos, a Bús, és más vezsenyi famíliák előaranyló nevei.

Talpalatnyi hely sincs kihasználatlanul a majd 600 négyszögölnyi kertben — mint megtudom, ez két teleknek felel meg —, pompás szőlősorok váltakoznak most felcseperedő gyümölcsfákkal, a nyári alma pirosuló termése a fa alját is beteríti, odébb paprika- és paradicsomtövek dédelgetik fürtös termésüket.

A háziasszony, Rózsika néni az oszlopos verandán ül, a varrógép mögött. A nyugalom, mely körülveszi, hitvány jutalma lehetne egy végigdolgozott életnek. De nincs nyugalma... Keze és lába mindinkább elnehezedik, már most alig tudja emelni. S ezt szinte szorongás nélkül adja tudtomra, mintha nem is róla volna szó, hanem mondjuk a gerlepárról, melynek burukkolásáról nem is tudom pontosan megállapítani, hogy a kert, vagy a temető felől hangzik-e.

Ülünk az idill és a halál hullámverésében.

„Ott az előttünk lévő háznál végződik a Hunyadi utca. Laknak az egyik oldalán... Hányan is?” — Az ujján számol: „Igen, tizennyolcan. Tizennyolc család. Nem adok neki tíz, de legfeljebb tizenöt évet, és már csak három olyan ház lesz, melyben a kihalók után maradnak leszármazottak. Az utca másik oldalán ugyanez a helyzet. De vehetjük a Petőfi utcát is. A tizből két család lesz, akik után nem kell az ajtót és az ablakot bedesztkézni. Sokszor azt gondolom, átok ül ezen a falun...”

Az átok szó ezúttal behelyettesíthető az egyke és a legújabbkori tömeges elvándorlás fogalmával.

„Mondok egy példát, egy valóságot. B. D-nek 80 hold földje volt, a felesége 20 holdat hozott a házhoz. Lett egy fiuk, több nem. Arra bízatták, hogy olyan lányt vegyen feleségül, akinek szintén száz holdja van. Mert akkor már cselédet, bérest, szolgálot tarthatnak. Aztán mi lett a nagy vagyonból? Jött a téesz... Míg az, aki szőlőcsőszként tengődött, mert fél holdnál nem volt neki több, jól járt a változással. Nyugdíjat kap, helyébe viszik a huszonöt mázsa gabonát, holott azt sem tudja, melyik tábla termette. Uramisten, régen mennyit kellett azért részibe aratni, csépelni!”

Nem nehéz kitalálnom, hogy az ő státuszuk valahol a két eset között helyezkedett el. Így is van:

„Nekünk volt húsz holdunk. Rágondolni rossz, még utólag is, hogy ezzel mit küszködtünk. A 12 hold kukoricát háromszor be kellett kapálni. Csak ha

végképp nem győztük, akkor fogadtunk napszámost. Már belepte a hó a kocsit, amikor mentünk le a rétre a káposztáért, vagy csak a haraszjáért, mert a tehenek nagyon szerették. A házimunkát úgy intéztem, hogy szombatra essen a mosás, a kenyérsütés. Hogy hétközben dologidőben miként éltünk? Bizony, egész nap csak a szalonna járta, netán még a tejbelevés, mert az készült el a leghamarább. De bizony sokszor volt úgy, hogy vasárnapra is csak paprikáskrumpli jutott. Vagy ha telt volna is többre, az időből nem futotta. Vagy nagyritkán, ha már igencsak untak a baromfit, vettem fél kiló húst, föltettem előbb levesnek, aztán a főtt húsból pörköltet csináltam...”

Tapintatból nem kérdem, hogy érdemes volt-e. Meg a választ úgyis tudom.

„A fiataloknak ma már bűdös a föld. A mi fiunk is mondta, amikor még el sem hagyta az iskolát: inkább suszter lesz... Derékig ért a mácsonya, amikor vezette a lovat a csoport földjén. Ötvenkettőben ment el továbbtanulni. Akik azóta nőttek fel, tizet sem találna közülük a téesz-ben. Ez azért is van, szerintem, mert a front idején, de még utána is sokáig alig született itt gyerek, talán négy-öt évente. Most már vannak többen. Legutóbb is az orvosnál volt vagy húsz fiatalasszony. Mindegyik kisgyerekekkel. Ha nem is itt dolgoznak, de letelepedtek néhányan, mivel olcsón vehettek házat.”

Legközelebb már a férjét, Imre bácsit is odahaza találok. Délelőtt fél tíz van, reggeliznek a verandán: szalonnát és kolbászt, sóba mártogatott zöldpaprikát harapnak hozzá. Tejet, vagy akárcsak teát nem látok az asztalon. Bizonyosra vehető, hogy nem is érzik hiányát. Megérint az a végtelen puritánság, mely a hétköznapi életnek ebből a parányi mozzanatából árad. Negyvenöt éve házasok, takarékosan, beosztással éltek mindig, már nem is tudnának másként. Rajtuk és környezetükön végigpillantva elhiszem, amit valahol a vezsenyiekről lejegyeztek: nehezükre esett a pénzt felváltani. Ha csak kevéske krajcárra volt szükségük, inkább a szomszéda mentek, kölcsönkérni.

Imre bácsit sem nehéz szóra bírni:

„Apai nagyapám tizenkét gyereket hozott a világra. Nyolc közülük életben maradt. Aki legelőbb fölkel, annak jutott lábbeli, télen az mehetett iskolába. Apám volt a legkisebb, ő 1882-ben született. Révész volt, semmitlen ember. Én 1910-ben jöttem világra, de már mint egyke. A szegények közül is, aki kapadozó volt, mint apám is, a jobb módúak példáját követte. Apámnak földje semmi, anyám egy fél hold homokot örökölt a vezsenyi szőlőkben. Így kezdték. Borjút vettek, majd csikót, abból ló lett, szénát gyűjtöttek, hordták a környékbe mindenfelé, s így készülhetett nagyobb istálló. Majd 1925-ben kaptunk pár holdat az akkor részben felosztott Léderer-birtokból. De fogtunk feles földet is. A két lovat csikóból neveltük, akkor már tizenhét éves voltam, tudtam kaszálni, s így lassacskán eljutottunk odáig, hogy 1935-re lett vagy nyolc hold saját földünk, 12 férőhelyes istállónk, 3—4 anyakoca, két tehen és két ló. De a saját földünk mellé néha 30 hold felest is fogtunk. Így aztán a 30-as évek végére feltornáztunk magunkat 18 holdig. De ettől kezdve egyre sűrűbbé váltak a gehívások, így további két holdra csak a felszabadulás után tettünk szert. Az volt a tervünk, ha meglesz a húsz hold, nem művelünk másnak, se haszonbérbe, se felesbe; megélünk a magunkéból. Ezért gondoltunk mi is csak egy gyerekre. Ez, amit mi végigcsináltunk, itt Vezsenyen nem volt ritka és rendhagyó, aki jutni akart egyről a kettőre, mind így élt, mint mi. Más kérdés, hogy kevésnek sikerült még ennyit is elérni, rajtunk kívül csak 8—10 családnak.”

Imre bácsi felszabadulás utáni életpályája nem sokban különbözött az átlagosnál valamelyest értelmesebb és talán szerencsésebb parasztemberekétől.

A korai termelőcsoport szervezés már az 50-es évek elején elnöki pozícióba jutatta, ezt két évig csinálta, akkor leköszönt, s egyúttal a közösből is kilépett. Visszakapott öt és fél hold földet, egy lovat, ekekapát, boronát. 1961-ben újra téesz-tag lett; évek során bizalmi állásokat töltött be, leginkább áruátadóként, piaci árusként.

„1970-ben leszázalékoltak, nyugdíjas lettem. Ez is hogy történt? Nyár volt, délután ötkor hazaértem a mázsálásból, gondoltam, kimegyek megkapálni a háztáji napraforgót. Persze maradt még harmadnapra is. Akkor délután már csöpögött az eső. Motorral nem mertem elindulni, így kikarikáztam a biciklivel, aztán ütöttem-vágtam a munkát, sok már nem is volt, mindenképp kész akartam lenni véle. De az eső is egyre jobban esett. Végül az utolsó sornak is végére értem, a föld azonban addigra átázott, s nekem a biciklipédált ugyancsak taposnom kellett hazafelé, hogy a kerékről lepörögjön a rátapadt sár. Az eső és az izzadság vegyest csurgott rólam. Még akkor este csúnyán belázasodtam, mentő vitt el a kórházba, vénagyulladás és szívnagyobbodást állapítottak meg. Hajtottam magam, mert véremben van az igyekezet. Holott 200 forintért találtam volna olyat, nem is egyet, aki bekapálta volna azt a rohadt napraforgót. Fiunk még örökölte ezt a szorgalmat, mindig segítenek, ő is meg a menyünk is, amikor hétvégén hazajönnek Szolnokról.”

Most Rózsika néni is megszólal:

„Szolnokon laknak, de innen élnek. A menyem még nem hiszem, hogy vett volna tojást a boltban vagy a piacon. De kikerül innen hízó, a gyümölcs, a befőtt, a zöldség, a baromfi. A nagylány unokánk — egyke az is — zsebpénzt is kap tőlünk. Egyszer, amikor ott voltam náluk, kapott 30 forintot a szüleitől, mozira. Én adtam még hozzá egy 50-est. Ne legyen alábbvaló lány, mint a többi. Máskor meg volt itthon hét méternyi kordbársony anyag. Megtetszett neki. Mondom, legyen a tiéd, csináltass belőle divatos nadrágot, vagy amit akarsz. Apjukom is bólgatott hozzá: annak örülünk, hogy adhatunk.”

Messzemenően nem felhánytorgatásról van szó, sokkal inkább annak demonstrálásáról, hogy segítik egyszem gyermeküket, aki immár jócskán túl a 40-en gépészmérnök, legalább havi haterrel, az asszony is hazaviszi a háromezret. De ahhoz, hogy ne csak szűken-szépen éljenek, ám legalább kispolgári nívón, elengedhetetlen az otthonról való kiegészítés. Lakáshoz annakidején úgy jutottak, hogy beszálltak egy akcióba — ennek lehet 15 éve —, szükség volt 45 ezer forint „beugróra”. A szülőknek volt ennyi megtakarított pénzük... Nem sokkal később a fiú, otthoni ráértében egyszer összeszámolta: mennyi pénz volt annak megfelelő értéket vitt már el hazulról. 72 ezer forint jött ki. De az autózás csak eztán kezdődött. Az első 30 ezer forintot, egy használt kocsit megvásárlásához, szintén a szülők adták. Most már a harmadik kocsit nyúvik, amely Lada, s természetesen újonnan vették, miként már a másodikat is. A kocsicseréhez a szükséges pótlást ugyancsak az öregek vállalták.

A végletekig szolid életvitel kettőjük havi négyezer forint nyugdíjából is lehetővé teszi az akkumulálást, s ehhez még hozzá kell számítani a földjáraadékokat, a háztájit, de még azt is, amit a kert megterem. (Július közepén 40 forint a paradicsom kilója — faluban is!) A le- és ezúttal elszármazottak gyökeresen másfajta életvitelét ez teszi lehetővé.

Imre bácsi szükségesnek tartja kihangsúlyozni, hogy fiuk minden tekintetben az ő véréből való.

„Van már egy nagyon szép hobbijuk is, ez saját szerzeményük. S van rajta egy nyaraló is, alápincézve, műhellyel ellátva. Mert ügyes ám, mindent meg-

csinál maga. Mondja is, hogy húz rá emeletet, s eltérünk mi is bőven, költözünk oda. De ilyen korban már nehezen mozdul az ember.”

Az egyke nyomában

Pesti Frigyes helynévtári gyűjtése szerint Vezensy 1864-ben 1580 lelket számlált. Ám Czecei Szűts Sándorné — ki több mint fél évszázadon át tanított a faluban, s immár matrónaként él a fővárosban — kéziratosa helytörténeti munkájában úgy vélekedik, hogy nagyjából ez idő tájt vette kezdetét a vezensyi egykezés is, vagyis az úrbéri szerződések megkötése után.

Az egykező falu önmagát ítéli halálra — a 30-as évek falukutató szociográfiai irodalmának drámai hangütése ma már éppen nem nevezhető túlzottnak. S az, hogy Vezensy e folyamat elindításában megelőzte a hírhedtté vált Ormán-ságot, különös élességgel világít rá a hazai egykezésnek a történelem mélyén rejlő okaira. Nevezetesen arra, hogy a jobbágyfelszabadtatás megszüntette ugyan a rendi kötöttséget, de ezzel együtt azt a védettséget is, mely óhatalmanul együttjárt a patriarchális viszonyokkal, beidegzettségekkel átszótt földesúri függőséggel. A nyugati rendi társadalmakat felváltó kapitalizmus a védettség elvesztése fejében megteremtette az egyéni kiemelkedés, a szabad vállalkozás alkalmait — legalábbis a perspektívák szintjén. Itthon azonban ezek a távlatok, ahelyett, hogy tágultak volna, inkább beszűkültek. Nem lehet véletlen, hogy irodalmunkból teljességgel hiányzik a jobbágyfelszabadtatás okozta örömmámor megfogalmazása; ilyen extázisban egy percig sem fürdött a parasztság, nem élvezhette a függőség megszüntének előnyeit, annak inkább hátrányai sújtották. Hamar rá kellett jönnie, hogy azt a keveset is elveszítheti, amit keservesen megszerzett. S ebben a lehatárolt helyzetben akit egyszer a sors porbasújt, annak többé nem sikerült talpra állnia. Ily módon szinte mitikus jelentőségre tett szert a minden kockázatot kerülő létbiztonság, az ehhez való görcsös és merev ragaszkodás, mely legkönnyebben úgy látszott elérhetőnek, ha az egyén lemond önnön folytatásáról. Ha mindezzel kapcsolatban meghódolást és reménytelenséget emlegetünk, akkor magunkban feltételezzük, hogy lehetett volna más út is. Csakhogy az adott viszonyok között nem volt más lehetőség! Csak a földért való harc, a győzelem minimális esélye nélkül.

Nem véletlen az sem, hogy az egykezés a viszonylag fejlett közösségi és gazdálkodási kultúrával rendelkező kálvinista falvakat támadta meg legalább, ugyanis ezek szomjúhozták leginkább a polgárosodást, következésképp ezek fuldokoltak leginkább a hazai félféudális viszonyok megáporodott légkörében. Érthető, ha megszerzett pozícióikat semmiképp sem akarták feladni. Erre világít rá az a néprajzi pályamunka — szerzője történetesen vezensyi származású —, melyben egyebek között ez az önvallomások részlet olvasható: „Nagyapám szüleinek 12 hold földje volt, s ez itt bizony paraszti szinten már elég szép birtoknak számított, nem beszélve arról, hogy ebből a birtokból másfél hold szőlő is volt. Két lova, kocsija, tehene, három-négy hízója a »jó«, a »verdungos« gazdák sorába emelte nagyapámat. Igaz, kemény munkát kellett végeznie, s gyarapodni mégsem igen volt mód: nem volt eladó föld a faluban.” (Bereczki Ibolya: Egy vezensyi parasztcsalád történetéből. Múzeumi Levelek. 1978/31—32.)

A 30-as évek közepén a lélekszám: 1814. Közel 70 év elmúltával tehát a szaporodás nem sokkal haladta meg a 200 főt. Ekkoriban 578 házat számláltak Vezensyen, egy házra tehát alig több, mint három személy jutott.

A későbbi keletű demográfiai adatok megértéséhez tudni kell, hogy az imént említett lélekszám felekezet szerint a következőképp oszlott meg: 1231 református, 547 katolikus és 29 egyéb. A faluban lakó vezsenyieknek igazából csak a reformátusokat számíthatjuk; a katolikusok jó félezes tömege a vezsenyi szőlőkben lakott, mint szőlőművelő napszámos. A jászkarajenői szőlőkben lakókkal együtt ezek alkották az 1954-ben életre hívott Tiszajenő község „ős-lakosságát”.

Még mindig a 30-as éveknél maradva: az egy híján ötezer katasztrális holdnyi területben ugyancsak bennefoglaltatnak a vezsenyi szőlők. A község határának csaknem a fele területét egy nagy- (1517 kh) és egy középbirtok (803 kh) foglalta el. A kisbirtokok átlagterülete 6 kh, amely átlag persze a valóságban igen nagy szóródást mutatott, elfeledvén azt a tényt, hogy a nincstelenné válás Vezsenyen is számottevő méreteket öltött.

A már majdnem 1800-as lélekszámú Tiszajenőt négyötödrészben az egykori zsellérek leszármazottai lakják. Itt az 50-es években még 600 négyszögölnyi telket parcelláztak, de 300 ölesnél kisebb portán ma sem igen építkeznek. A lakosságnak közel az egyharmada még így is külterületeken él. Ám szaporán épülnek bent a házak, évente 25—30, igaz, hogy ez együttjár a statisztikailag szintén „háznak” számító egykori szőlőkunyhók serény felszámolásával. Egy helyütt filmreillő épületegyüttes figyelhető meg: a már feltehetően csak melléképületnek használt szőlőkunyhó mögött ott emelkedik a 60-as években épült manzardtetős kockaház, közvetlen utána pedig a legújabb évek szellemében készült lapostetejű, kétszintes villának is beillő hajlék.

És Vezseny? 1970-ben már csak 993-an, 1980-ban pedig 920-an lakják. Nagyjából fokozatos az esés. A legkedvezőbb év 1978: ekkor 14-en születtek, 8-an meghaltak. Beköltöztek 52-en, elköltöztek 51-en. Az 1970-es évet nem számítva az évtized során a 78-as az egyetlen „pozitív mérlegű” esztendő.

De kezdjük kicsit előbből, hiszen a 70-es évtized jelenségsora közvetlenül a 60-as évek társadalmi változásainak a folyománya. 1960-tól 64-ig Vezsenyen megépült 23 ház (megszűnt 13.) 1965-től 69-ig már csak 13 ház épült (megszűnt 8). A munkaképes korosztályhoz tartozók tömeges elvándorlása, sőt elköltözése az évtized második felében már közvetlenül éreztette hatását. (Égyelőre csak jelzésképpen, az okozati láncolatba be nem építve emlitem meg a tényt: a vezsenyi téesz 1964-ben egyesült a tiszajenőivel.) Egy bizonyos: a falutól való elszakadás íve meredeken felszökik. Termékeny korban lévő, dinamikus nemzedékebliek távoznak: 1960 és 69 között 108-an. Az „eredmény” az, ami várható: 1971-ben már csak hét születés volt Vezsenyen.

Már jóideje csak 2—3 ház épül évente. De 1976-ban és 1978-ban eggyel sem nőtt a falu lakásállománya. Bár a többi években is jószerivel ez a helyzet: amennyi épül, annyi meg is szűnik.

Figyelmet érdemel, hogy 1970 óta Tiszajenő lélekszáma is stagnál: a születések és a halálozások száma kiegyenlíti egymást. Az évtized népesedési statisztikáján végigpillantva: már-már több a „mínuszos” évek száma, mint az ellenkező előjelűeké. Ám itt alig lehet többről szó, mint arról, hogy a szaporodási kedvet fékezi az anyagi gyarapodás bűvölete, remélhetőleg átmenetileg. Vezsenyen pedig a korösszetétel már olymértékben torzul, hogy a legutóbbi kedvező jelek beszámításával sincs sok remény a folyamat visszafordítására. Egyes helyi prognózisok szerint a falu lakóinak száma az ezredfordulóra 500-ra csökken.

Számosan fölvetik az egyke negatív kihatásait a közösségi és az egyéni életre, ezek között elsődlegesen az önzés szerepel, mely a családi élet alapjait ássa alá leginkább. Ennek dimenzióit megragadni roppant nehéz, biztonsággal csak annyit lehet kijelenteni, hogy a vezsenyi társadalom meglehetősen statikus, a köznapi magatartásformákban a konzervatív elemek a meghatározóak. Ezek sokszor megnehezítik az itteni fiatalok párkapcsolatait. A házak előtti kispadok például éppen nem a bezárkózás, a faluközösség széthullása mellett szólnak. Létezik sajátos vezsenyi öntudat is, főleg ha a tiszajenőiekkel szembeni sértődöttségüknek adnak hangot. A vezsenyi paraszti társadalom — mely önvédelmi tömbként is funkcionál mindazokkal szemben, akikben nem bíznak — rokonsági szálakkal is át és át van szöve, ebben persze szerepet játszanak a múltban elég nagy számban előfordult házasságkötések is az oldalági rokonok között. Ez utóbbi tény antropológiai fölmérések is alátámasztják; a turanid típusok sűrűsödési foka hazai viszonylatban szinte példa nélkül való. Régóta dívik az igen erős temetkezési kultusz, a koporsót, a szemfedőt még életükben megvásárolják, nem is szólva a sírhelyről.

Az utóbbi 30 évben 16 öngyilkosságot és 56 válást jegyeztek fel; egyik adat sem szignifikáns, közérthetőbben: egyik sem tér el lényegesen az országos átlagtól. Régebben, amíg minden családnak volt kisebb-nagyobb szőlője, elterjedt szokás volt az isogatás, anélkül, hogy az alkoholizmusba torkollott volna. Ez új hazai népbetegségnek sajnos ma már itt is vannak áldozatai: az utóbbi két évben három vezsenyi volt elvonókúrán. A bűnözést illetően viszont feljegyzésre érdemes adat jóformán nem található; ebbéli tájékozódásom során dacos büszkeséggel hangoztatják, hogy a falut „törvénytisztelő nép” lakja, s ha a közösségi kontroll jótékony szerepét bekalkulálom, a kijelentést nincs okom kétségbevonni.

Maradni vagy elköltözni?

Eljátszom a gondolattal: mi történne velem, ha Vezsenyen kéne laknom. Bármenyire is hasonlít szülőfalumhoz ez a hely, sok mindent előlről kéne kezdenem, a beilleszkedést, a kapcsolatteremtést, munkám és szabad időm megszervezését, satöbbi. S mindezek előtt: otthont teremteni, hajlékot keríteni.

Voltaképp az életlehetőségek izgatnak, a maguk összetettségében. Mivel minden gondolati kacérkodás ellenére sem szándékozom itt megtelepedni, megpróbálom magam beleélni azoknak a vezsenyi fiataloknak a szerepébe, akik lakhelyül Vezsenyt választják. A falu külső képe nem árulkodik különösebb jómódról, inkább talán tisztos szegénységről. Vagyont érő vaskerítéseket nem igen látni. A kertek is sok helyütt gondozatlanok, elhanyagoltak. A dinamikus tetterő hiánya itt is megmutatkozik... S bárha fogyatkozik a lélekszám, elüresedett ház kevés van. És az sem azért üres, mert nem akadna rá vevő, hanem mert pillanatnyilag a tulajdonos nem óhajt rajta túladni. Persze a házaknak nincs túlzottan nagy áruk. 80—100 ezerért már takaros házat lehet kapni, pár száz négyszögöles portával, igaz, hogy komfort nincs, csak a villany, s jó esetben egy udvari vízcsap.

Az egyik legvitatottabb kérdés: hány fürdőszoba lehet Vezsenyen. (Anyaggyűjtésem idején — 1981-ben — még nem áll rendelkezésre a községsoros népszámlálási összesítés.) Vannak, akik szerint nincs több hűsznál. Mások szerint a házak nagyobb felében van fürdőszoba. Becslésem szerint — mely mások

megítélésével is találkozik — a lakásoknak nagyjából az egyharmadában lehetőséget meg a falusi komfortnak ez az újkeletű létesítménye.

Fiatalok beszélgettek, akik valamennyien itt akarnak megtelepedni, noha a nehézségeket — és kétségeiket saját döntésük helyességét illetően — nem takargatják.

„Ha olyan házban akarok lakni, amelyet elképzelek magamnak, akkor építenem kell. Az pedig hosszú és keserves munkát igényel. Már az, hogy a rávalót előteremtsem.”

„De az is, hogy felépítsd. Igaz, hogy van kaláka, de ha a napszámbért felszámítanád, a költség nem lenne kisebb, mint akármely városban. Sőt, ha az építőanyag ideszállítására, a fuvardíjra gondolok, jóval több lenne.”

„Csakhogy nem kell egyszerre mindent megcsinálnod, apránként is felépülhet az a ház. Tedd beköltözhetővé, aztán a többi meglesz, amikor jut rá pénz.”

„Az értékeli igazán a szülőföldjét, aki itt építkezik.”

„Ami 6—8 ház az utóbbi másfél évtizedben felépült, azt egyiket sem fiatal hozta tető alá. Javakorabeli, jómódú emberek építkeztek, hogy fiaiknak, lányaiknak legyen hol elkezdeni az önálló életet.”

„Vallom, hogy igenis vannak előnyei a falusi életnek. Kis kitartással és ügyeskedéssel megszédheti magát az ember. Lehet, hogy városon szélesebb a pálya, de nagyobb a tülekedés is, nehezebben rúghatsz labdába.”

„Bizonyos, hogy ez utóbbi is reális szempont, ha már az az élet egyetlen célja, hogy „megszedje magát” az ember. De ha nem szedi meg magát, bajosan épít házat, sőt még egy nyomorult autó sem jut a feneké alá, s örülhet, ha nem kopik fel az álla. Nehéz ügy ez, s nem lehet csak úgy könnyedén félredobni — az életszínvonal hivatalosan meghirdetett stagnálása korszakában.

És egy idősebb asszony véleménye, ellenezvén a vezsenyi megtelepedést:

„Tíz percen múlik csak, hogy időben beérjen a busz Szolnokra, ahol a lányom gimnazista. Ezért a tíz perc miatt kell havi 1100 forintos albérletet fizetnem.”

Lakásán keresem fel Szabó Béla tsz-telepvezetőt; 54 éves, energikus ember, minden mozdulatán érezni, hogy megtalálta helyét az életben. Környezete is elárulja: vezsenyi viszonylatban a „befutottak” között tartják számon. S természetesen hajlamos arra, hogy azt higgye: mások is hozzá hasonlóan éreznek és gondolkodnak.

„Amit nálunk meg lehet keresni, annál az ipar sem fizet többet. És ez a munka helyben van. Aki 23—24 napot letölt, annak megvan a havi 4000—5000 forintja. Nemcsak az állattenyésztésben, a növénytermesztésben is...”

(Elegendő szociográfusi tapasztalatom van ahhoz, hogy tudjam: ezeknek a -tól -ig összegeknek a mesgyéit mindenki a saját szája íze szerint jelöli ki.)

A háztáji felől érdeklődöm.

„Az itteni tagság kétharmada a vegyszeres kukoricából kéri és kapja meg a háztáji földet. De ezek között is sokan vannak, akik jószágtartással foglalkoznak. Hogy ne menjünk messzire, én magam is három marhát tartok, meg hús hizót. Olyan fenegyép pénz nincs rajtuk, de a közösből jutányosan kapom a takarmánygabonát, s így csak összejön valami, nem kell mindent a terményforgalmitól vennem. Megélünk szépen. Öten lakunk egy fedél alatt: én, a feleségem, a fiam, aki agronómus a Szolnoki Állami Gazdaságban, a menyem, aki gyes-en van, meg a kisunokám. Különben én egyke vagyok, a fiam is az, de lehet, hogy az unokám is az lesz...”

Ha itt ilyen életlehetőségek vannak, miért járnak el a faluból legalább 250-en?

„Vezseny nem nyújt alkalmat a kulturált életre. Pedig az itteni fiatalok is arra vágnak.”

Önök nem?

„Nekünk elég a tévé is. Meg a jövő héten megyünk országjáró kirándulásra.”

Ki számít tekintélyes embernek a faluban?

„Aki dolgozik.”

Ez ilyen egyszerű?

„Aki dolgozik, keres, tud gyarapodni, építi-szépíti otthonát.”

(Mintha csak falvédő-szövegeket olvasnék.) A továbbtanulásra fordítom a szót. Házigazdám most bizonytalanodik el első ízben.

„Hát ahová sikerül, oda mennek. A vezsenyi gyerekeknek csak ez jut. Az én fiam is jókora kerülővel érte el a célját. Előbb ipari tanulónak kellett mennie, mert csak ott volt hely.”

Jónéhány esetről hallok, hogy vezsenyi fiatal csak nagy-nagy vargabetűvel szerezte meg a képessége szerinti végzettséget. Itt vagyunk tehát a hátrányok újratermelődésénél.

Most a meny közbeszól:

„Egyáltalán nem szeretném, hogy a gyerekünk tíz éves korában elkezdje az ingázást. Már az iskolába fáradtan érkezik, haza még inkább. Csak azért, hogy egy másik falusi iskolába járhasson, Tiszajenőre. Se szakkör, se egyéb lehetőségek. Ha a gyerekünk érdekeit nézzük, akkor nem szabad itt maradnunk.”

Aki mégis marad, az leginkább a szórakozást hiányolja. Megdöbbenő, hogy a falusi fiatalokban milyen iszonyú szórakozás-éhség munkál. Arra kell következtetnem, hogy a termelő munkának már rég nincs örömszerző funkciója, éppen nem a teljes önmegvalósítás terrénuma, főleg ha a benne résztvevő anyagilag sem találja meg a számítását. (A pénz pótolhatja az örömet, azzal a kecsgetető kilátással, hogy ellenében kamatostól szerzem vissza az élvezeteket.) A hajdani idők kukoricafosztásában még együtt volt munka és szórakozás, elválaszthatatlanul. De ez a múlté. Szembe kell néznünk a végleges kettéválás tényével, s a belőle fakadó konzekvenciákkal. Ahhoz, hogy a szórakozás igénye kielégüljön, három dolog szükséges: lehetőség (legyen hol szórakozni, elérhető közelségben), pénz és idő. Ha bármelyik hiányzik, megghiúsul a vágy, nyomában rossz közérzet terem. És elvágyódás.

Annyi bizonyos, hogy Vezsenyen a lehetőségek hiányoznak. Az itteni fiataloknak a szórakozásról ezért is vannak felszínes, közhelyszerű fogalmaik. Nem látnak maguk előtt használható mintákat, ilyesmit senkitől sem kapnak. Saját kis kultúrvilágukat maguknak kellene felépíteniük, teljességgel önerőből. Nehezen hiszem, hogy egy ilyen elvárás megfeleljen a mai realitásoknak. A helyzet kilátástalanságát eléggé érzik az itteni fiatalok, s mást nem tehetvén, saját keserű levükben főnek. Bármilyen is fognak, a kudarc esélyeivel kell szembenézniük, ami kezdeményező kedvüket tovább apasztja. A fáradtsággal, körültekintéssel megszervezett klubdelutánra eljönnek összesen négyen, s csak azután azok is, miután bezár a presszó. Ehhez járul, hogy elképzeléseik túlságosan lekövekelnek a realitások keretei között, nem mozdul bennük vágy a lehetetlen megkísértésére.

Feltűnő viszont, hogy milyen sokan emlegetik — többnyire fiatalok, de idősebbek is — a falu földrajzi fekvésének előnyeit, a Tisza közelségét, egyáltalán a közvetlen környezet vonzó természeti adottságait. Némelyik ilyenfajta túlzó megfogalmazásra ragadtatják magukat: „Ilyen szép táj nincs még másik az országban, pedig elég sokfelé megfordultam.” Első hallásra e megnyilatkozásokat bárki jólesően nyugtázhhatja: van szemük az ittenieknek is az őket körülvevő világ meghittségének, emberi léptékeinek a meglátására. Ám egyúttal gyanakszik is az elme: nem a tömegtájékoztató manipulatív sugalmazásáról van-e inkább szó, főlébresztvén akár a szunnyadó merkantil hajlamot is, a táji szépségek kiárúsítása jegyében? S még egy fenntartás: észrevenni természeti világnk varázsát, attól bizonyos eltávolodásra, kívülállásra van szükség. A hajdani parasztember — a természeti népek gyermekéhez hasonlóan — együtt élt a természettel, annak harmóniája, bája nem foglalkoztatta, miként saját testünkben sem szokás gyönyörködni.

A fiatalember 18 éves, nő — ott jártamkor felesége épp gyermekágyas —, a Szolnoki Papírgyár szakmunkása. Ingázó tehát. Szüleinél laknak, az utcai nagyszobában, komfortos bútorok között, de némiképp zsúfoltan. Van egy piros Moszkvicsa, ezt a szüleitől kapta, akik mindketten a téesz-ben dolgoznak.

„Nem a kocsival járok be, az sokba kerülne. Busszal. Egy óra be az út, vissza is annyi. Én kapok 3600—3700 forintot, ahhoz képest, hogy egy éve végeztem, ez nem rossz. Ott dolgozik a feleségem is, szintén szakmunkás; állítom, többet dolgozik, mint én, még sincs annyi fizetése, mint nekem. Az érdeklő, hogy mi a tervünk? Semmiképp sem akarunk innen elmenni. A tanácsnál már bejelentettük a házvásárlási igényünket, lesz rá százezer forintunk, azért kapunk olyat, ami nekünk megfelel. Ennyi pénzért Szolnokon telket sem vásárolhatnánk. De higgye el, ha félmilliónk lenne, vagy még több, akkor sem mennénk innen. Minek? Azért, hogy a gyereket a négy fal közül ne lehessen kiengedni? Szerencsére a feleségem sem ácsingózik a városi élet után, pedig ő ott született, ott is nőtt fel, Szolnokon. Az is szerepet játszik, hogy itt az élet sokkal olcsóbb, mint városban.”

És a helybeli munkalehetőség?

„Az nagyon szűkös. Csak a téesz, meg a kosárfonás. Apám is, anyám is a birkahizlálónál vannak. Előfordul hogy naponta száz zsák tápot kell az etetőbe hordani. Minden ötödik napjuk szabad, de csak akkor, ha betegség miatt nem kell valakit helyettesíteni. És kapnak ezért 3000—3500 forintot. Nem éri meg... Este már olyan fáradtak, hogy amikor hazavergődnek és leülnek nézni a tévét, elalszanak.”

Lám, milyen egyszerű! Ha hiányoznak a magasbatorító igények, egycsapásra megoldódik minden. Csak éppen szűkös horizontú életre kell berendezkedni. Vagy talán még arra sem. Az emberek túlnyomó többsége az élettől végülis nem vár többet, mint a köznapi értelemben vett boldogságot, mely, ha jól meggondoljuk, nem több, de nem is kevesebb, mint a vágyak és a lehetőségek egyeztetése. S mindez Vezsenyen is elérhető.

A gépesítés diadala

Nyári délidő özönfényében a kompátkelőhöz vezető út mentén már-már kísérteties hangulat üli meg a téeszmaajorságot. Vagy csak a gyanútlan idelátogatót... Az elnéptelenedés, a lerongyolódás jelei szemmel láthatóak. Teljesen üres a legalább száz férőhelyes tehénistálló. Össze-vissza ágaskodó vasváz

szervélyeket látni a nyitott ajtón és ablakon át. Megkezdődött a belső leépítés, avagy talán a majdani új rendeltetés szerint alakítják át az épületet? Embert, akitől érdeklődhetnék, sem itt, sem a többi épületeknél nem találok. Üres az előbbinél valamivel kisebb növendékistálló is —, legalábbis annak nézem. Még amodébb egy szép hosszú, cserepes tetejű épület; ennek az egyik végében legalább birkákat találok. Van még egy T-alakú épület — alighanem ez a legrégebb az egész majorságban —, itt egy pár ló prűszköl a jászol mellett, a nagyobbik rekeszben 20—30 birka lézeng, vagy inkább csak bárány. Látni még néhány rogyadozó, csővázás színt és kukoricagórét, s akad egy-két ventilátoros szénakazal is. Ezzel együtt is úgy fest a majorság, mint ahonnan háromnegyed részben már elköltöztek, s alig várják, hogy a még ittmaradt egynegyed résszel is tovább álljanak.

Minderre ha nem is érvényes válaszként, de legalább magyarázatként azt lehetne felelni, hogy a majort a nagyüzemi gazdálkodás teremtette, s most az is szünteti meg, egy belső átszerveződés, magasabb szintre való emelkedés jegyében. De a helybeliek közül még sokan emlékeznek arra is, hogy a folyó nagy kanyarulatában elterülő rétségnek, az ún. „vezsenyi patkónak” legalább az egynegyedén — azaz nagyjából 300 holdon — szőlősparellák, szilvafák és káposztáskertek díszlettek a szövetkezetesítés előtt, s egy darabig még utána is. Mindezt egy belső fejlődésre képes, a maga módján intenzív kisüzemi agrikultúra teremtette meg hosszú idők folyamán. Most — és azóta, hogy négy-öt-féle, jól „legépesített” szántóföldi növényt (gabonát, kukoricát, napraforgót, cukorrépat) — természetnek a vezsenyi határ csaknem másfélezer hektárján, bizony csak sajnálkozhatunk a régi értékek pusztulásán. A régi értékek sorában a termelési tapasztalatot éppen nem az utolsó helyre tenném... Magyarázat itt is adódik akárhogy, de vígasznak ezek összességükben sem elegendőek, s inkább csak megerősítenek abban a sejtelemben, miszerint az egyéntől a szövetkezeti gazdálkodásra való áttérés nem mindenütt volt organikus. E föltevést nem gyengíteni, de erősíteni látszik az a körülmény, hogy a régi vezsenyi téesznek — 1964 előtt — még volt zöldségkertészete, az akkori viszonyok között számottevő, mintegy 40 holdas területen. Ezenkívül feles dinnyéseket is fogadtak. A falu közepén, ott ahol most a buszforduló van, boltot is működtetett a téesz. Csirkét, kacsát, pulykát is tartottak akkoriban...

A kertészkedés a vezsenyi határban 1975-ben „kifúj”, de már az azt megelőző években is csak palántaneveléssel foglalkozott a téesz.

A Tiszamenti Tsz 4047 hektárján — melynek, mint föntebb láttuk, több mint egyharmada Vezsenyhez tartozik — összesen 235 fő aktív dolgozó tag gazdálkodik. Nem árt szemügyre venni, hogy az egyes munkakörökben — munkahelyi csoportokban — milyen a tiszajenőiek és a vezsenyiek részesedése.

	Tiszajenő	Vezseny
Vezetőbeosztás	22	6
Adminisztráció	29	4
Növénytermesztés	29	7
Gépműhely	29	—
Traktorüzem	38	—
Állattenyésztés	19	23
Építőrészleg	12	7
Egyéb	7	3
Összesen:	185	50

A fenti megoszlás 1974 óta lényegében nem változott.

A vezsenyi major leromlásának legfőbb oka kétségkívül az, hogy a központi jelentőségű beruházások az utóbbi másfél évtizedben Tiszajenőre kerültek. Az állattenyésztő ágazat kezelésében összesen 3—4 kisebb teljesítményű traktor maradt, ezek kezelői nem számítódnak a traktorüzemben dolgozókhöz, s ezek vezsenyiek. Szükség esetén ők járnak át gépeikkel a tiszajenői hodályokhoz. Vezseny és a termelőszövetkezeti gépesítés közvetlen kapcsolata ezzel ki is merült. A két kulcsfontosságú ágazat — melyek nélkül a téesz két órahosszán át nem maradhatna fenn —, a gépműhely és a traktorüzem teljességgel Tiszajenőn működik. A munkaszervezési célszerűség nem rakathatja velem zárójelbe azt az érvelést, hogy ezekben a részlegekben — a nagy művelő gépeken, a másfélmilliót érő traktorokon, láncfalpasokon, kombájnokon — a könnyűszerrel és bármikor elérhető, „mozgósítható” tiszajenőiek dolgoznak. Ők járnak át a vezsenyi határba is. Ezen a helyzeten ma már ha akarna sem tudna változtatni a téesz vezetősége; a gépekhez értő vezsenyiek mind máshol helyezkedtek el az idők során, leginkább a vízügynél. Így aztán a vezsenyi parasztság (van még ilyen?) és a téesz közé beiktatódtak a gépek; a vezsenyiek számára a gépek jelenléte vagy esetenkénti hiánya jelzi a mezőgazdasági munka mindenkori állását. Azon a területen, amely valamikor eltartott vagy félezer családot. Most a tizedrészét sem tartja el, mert hiszen az 50 fő nem azonos ugyanannyi családdal; a keresőképes családtagoknak leginkább csak az egyike dolgozik a téeszben. A redukálódásnak ez a szédítő aránya akkor is szemet kell hogy szúrjon, ha tudván tudjuk is, hogy az eltartás nívója régen és most messze nem ugyanaz. Nincs mit csodálkozni azon, ha a vezsenyiekben tanyát ver a fölöslegesség tudata. Mintha már-már nélkülök is elbodogulna a téesz. A vezetők szemléletében remélhetőleg még nem reflektálódik ez a tudat, de ha ez bekövetkezik, már csak egy lépés választja el őket attól, hogy Vezsenynek a térképről való eltörlését áhítsák. Merő jóindulatból természetesen, miközben gondoskodnának a falu lakóinak a mostaninál „kulturáltabb körülmények” közé történő elhelyezéséről...

(Befejezés a következő számban)

Ami a képek mögött van

Sötér István: Én azt hiszem, hogy a magyar ellenállás történetét még nem írták meg elég alaposan, és sokkal több személyre kellene figyelmet fordítani, sokkal többen voltak, akik becsületesen viselkedtek, mintsem azt az eddigi adatokból sejteni lehet. Hát nem tudom, hogy megírták-e egyszer, a 11-es helyőrségi kórház ellenállóinak a történetét, lehet, lehet, hogy én, az én hibám, hogy nem tudok róla, de ahogy ez megérdemelné és hogy az ilyesmi nem az egyedüli volt, hiszen beszélhetnék még a hadseregen belül is az ellenállás különféle mozgalmairól, gócairól, amik mind emberek megmentésével, sőt értékek megmentésével jártak együtt, soha én ezekről nem hallottam, nem olvastam, tehát ezek mind, ezek a bátor cselekedetek sajnos feledésbe mentek.

Riporter: Szegvári Károly festőművész műteremlakásában vagyunk. A lakás valamikor László Fülöpé volt. Az itt látható számtalan értékes műtárgy mellett a te képeid borítják a falakat, tájképek, magányos fák, düledező tanyák. Honnan benned a tájnak ez a nagy szeretete?

Szegvári Károly: Hát egy alkalommal lenn, Szeged mellett festettem egy tanyát, és ahogy elkezdtük, egy olyan kihalt tanya volt, ahol tulajdonképpen ezt úgy nevezik, hogy döglött tanya, tehát nem él, nem laknak benne. Reggel kimentünk, és a tanyát, jött egy ilyen dózer, és kidöntötte. Keressük a tanyát, hol van, hát már csak a darabjait találtuk meg. Ekkor jött az a gondolat, hogy én a tanyákat úgy dolgozom fel, hogy az maradandó legyen, és mit tudom én, 100—200 év múlva is lehessen látni, hogy a magyar tanyák hogy néztek ki.

Riporter: Nyilván más hatások is érték a te művészi munkásságodat, hiszen ott mögötted látunk két képet, ami a...

Szegvári Károly: ... ez a kroloveci, 1943-ban történt...

Riporter: ... személyes résztvevője voltál...

Szegvári Károly: Személyes résztvevője voltam, én kinn voltam a brianszki erdőben, egy alkalommal egy sebesült magyar katonát behozott egy szovjet katona.

Riporter: Úgy tudom, Falus Ottó Pál szemanúja volt ennek az esetnek.

Falus Ottó Pál: Hogyne. Ő volt őrségben. Kellemes téli idő volt, mert hullott a hó, és abból a havas sűrű szürkületből — úgy délután 5 óra lehetett, ott sötét — Krolovecen két ember vánszorgott. Természetesen felszólítottam őket,

állj, ki vagy — jelszó, nem válaszoltak, tovább jöttek. Amikor egész a közelembbe jöttek, én is megközelítettem őket, rájuk tartott fegyverrel. Akkor vettem észre, hogy egy ilyen pufajkás ruszki hoz egy sebesült magyart, akinek az egyenruháját mindjárt fel is lehetett ismerni. Kiabáltam be a fiúknak, hogy a sebesültet át kell venni. De ezek mintha össze lettek volna nőve, az botorkált vele, nem engedte el, őt is támogatták. Bementek az előcsarnokba a kórházba, akkor már Rajkai százados úr, orvos százados úr, a parancsnokunk sietett elő. És meglátta ő is azt a döbönt jelenetet, egy hordágyat letettek, és az volt a legmegrázóbb, ahogy később a fiúk elmesélték, mert én kinn maradtam, hogy ez úgy tudta letenni a sebesültet, hogy térdre ereszkedett, igen, és nagy nyögéssel fektette rá a hordágyra, és ez olyan megható volt, hogy egy magyar katonára — mi ellenség voltunk — egy magyar katonára úgy vigyázzon ez az ember, hogy holt fáradtan térdre veti magát és ráteszi a hordágyra. Kijött az őrparancsnokom, leváltott és mikor én beérkeztem, jelentettem a százados úrnak, hogy ez a ruszki hozta be a sebesültet, mit csináljunk vele? Volt akkor egy parancs, persze minden ilyen parancs a németektől jött, hogy minden ilyen személyt azonnal be kell kísérni a hadosztályra, táborig csendőrségre, és ott kihallgatják. Tudtuk, mit jelent a kihallgatás, minden esetben szomorú vége lett egy ilyen kihallgatásnak. Parancsnokunk énnekem azt a választ adta, hogy megmentette egy bajtársunkat, el kell engedni.

Riporter: Hogyan kerültek vissza Budapestre, Magyarországra?

Szegvári Károly: Hát kérlek szépen, a visszavonulásban voltam benne már akkor, Menán szétverték minket teljesen, úgy, hogy sapka nélkül és ing nélkül voltam, úgy bizony, nagyon hidegek ám az idők! És kérlek szépen, ahogy jöttünk visszafelé, hát Kalukincsisben összeszedtek a németek, járták az utat, és aki ott jött, mert mi is kimentünk a főútra, hogy tudjunk hazafelé jönni, Kalukincsisben nem tudom, te voltál? Nem voltál. Kalukincsisben ért ott egy repülőtémadás, ahol megsebesültem, itt a karomon és az orromon. És az Ajkai Tamás is beteg volt, ez a parancsnokunk, és ők kérlek szépen elvittek minket Szkoléra, egy kórházba, és onnan kerültünk Debrecenbe és így Budapestre.

Riporter: A fővárosban látszólag még béke honol, de a kórházak már tele vannak sebesültekkel. Filmünk szereplői is sebesülten tértek vissza a frontról, abba a 11-es helyőrségi kórházba, ahonnan a frontra irányították őket. Ők ismét kapcsolatba kerültek Káló Ferenc esperessel, a hadikórház táborigi lelkészével, aki akkor már kapcsolatban állt a magyar front ellenállóival. A kórház életének akkori időszakából számos eredeti film- és fotódokumentum maradt fenn. Önök akkoriban a 11-es hadikórház orvosai voltak. Kérem, mutatkozzanak be.

Dr. Aranyi Sándor, szolgálaton kívüli orvos ezredes, annak idején orvos százados, a tiszti kórház nőosztályának vezetője voltam. Ilyen minőségemben ismerkedtem és kerültem kapcsolatba Káló Ferencel.

Dr. Leitner Ferenc, nyugállományú orvos ezredes, a 11-es kórházban 1941 óta szolgáltam, ott ismerkedtem meg Káló Ferivel, azután egészen, míg a kórház létezett, abban a kórházban dolgoztam, mint belgyógyász és a fertőző osztálynak a vezetője.

Dr. Németh László vagyok, nyugalmazott orvos ezredes, 1938 óta szolgáltam a 11-es Honvéd Kórházban, mint a belgyógyászati osztálynak a főnöke.

Dr. Lindák Jenő, nyugalmazott orvos ezredes, ennek a kórháznak a megalapításától kezdve itt voltam 1940-től egészen 45-ig, 45, az ostrom alatt is itt voltam, itt estem fogságba.

Riporter: Hogyan ismerkedtek meg, és hogyan kerültek közelebbi kapcsolatba Káló Ferenc esperessel?

Dr. Aranyi Sándor: Én, 1940-ben a tiszti kórháznak a megnyitásakor ismerkedtem meg Káló esperessel, ugyanis ő a 11-es kórház állományába tartozott, de a tiszti kórház betegeinek lelkészi ellátása is hozzá tartozott. Ilyen minőségében gyakran, hetenként kétszer-háromszor meglátogatta az osztályom betegeit. Az ilyen látogatások mindig úgy végződtek, hogy a végén bejött hozzám, mert nekem a lakásom ennek az épületnek az ötödik emeletén, ahol a zászlónyél áll, ott volt a lakásom és egy orvosi szobám. Ott jöttünk mindig össze, és baráti beszélgetéseknek a folyamán, rövid idő alatt kiderült, hogy a háború céltalanságáról és a nácizmussal kapcsolatban azonos véleményen vagyunk, és így hamar összebarátkoztunk. A beszélgetések folyamán azután sejtetni engedte, hogy őneki bizonyos összeköttetései vannak, de elsősorban felső irányítása nincsen. Én előzőleg, már barátságából is összeköttetésbe kerültem Sólyom László szolgálaton kívüli vezérkari századossal, akinek a feleségét operáltam. Ilyen kapcsolatunk keresztül, szinte barátság jött létre közöttünk, hozzájárultak felettesei az én beszervezésemhez, feladatomban lenne elsősorban a háborúellenes propaganda kifejtése a tiszti kórházban ápolt tisztek körében, további, később valószínűleg szükség lesz rá, a fegyveres cselekmények esetére fegyverek gyűjtése, és azon kívül engem bíznának meg az egészségügyi szolgálat megszervezésével. Én ezt vállaltam. Majd pedig egy alkalommal Káló nyílt beszédét hallva, mikor legközelebb jött hozzám, kérdeztem tőle, hogy merészeli ilyen nyílt őszinteséggel mondani, azt mondta, hogy hitbéli és hazafiúi kötelességének tartja, hogy a magyarságot felvilágosítsa, hogy milyen jövőnek néz elébe, amennyiben a hitleri őrjöngés mellett kitart. Szinte szóról szóra így fejezte ki magát. Ezután a beszélgetés után, elmondtam Sólyomnak, hogy van egy ilyen tábori papunk, aki ilyen nyílt állásfoglalást foglalt el. Erre megkérdeztem, hogy nem gondolja-e, hogy jó lenne, a magasabb csoportba beszervezni Káló esperest. Azt mondta, hogy feletteseivel ezt megtárgyalja. Jött rövid idő múlva, és azt mondta, hogy úgy döntöttek, hogy különösen hasznosnak tartják, mert egy katolikus pap olyan befolyást gyakorolhat széles rétegekre, amik igen nagy hatásúak lesznek a jövő számára.

Riporter: Dr. Konrádi László is katonaezredesként a 11-es hadikórházban teljesített szolgálatot. Özvegyével, *dr. Gálos Magdával* beszélgetünk.

Dr. Gálos Magda: Káló esperesnek a beszédei élményt jelentettek, nem mint hogyha patetikus vagy kenetteljes, nagystílusú beszédek lettek volna, hanem olyan egyszerűek és olyan emberiek voltak, mint egy beszélgetés. Az ember olyan közel érezte magához.

Riporter: Milyen ember volt Káló?

Dr. Gálos Magda: Káló egy kicsi, jelentéktelen, törékeny ember volt, az ember nem is gondolta volna, hogy milyen nagyszerű lélek lakozik benne.

Riporter: Ha visszakanyarodnánk Kálóval kötött ismeretségükhöz, úgy tudom, Önnek van is egy kis imakönyve...

Dr. Gálos Magda: Igen.

Riporter: Kálótól.

Dr. Gálos Magda: Kis imakönyv, és abban nagyon szép részletek vannak.

Riporter: Mikori kiadású?

Dr. Gálos Magda: 1942-es kiadású, akkor, amikor a férjem bevonult. Mikor látta, hogy olyan buzgó ember, akkor Kálótól kapta ezt. És kevés nyomtatvány jelent meg abban az időben, amiben ilyet ki mertek volna nyomtatni. „Istenem, add, hogy a borzalmas háború, mely az ember-testvéreket szembeállítja egymással, és minden értéket elpusztít, mielőbb véget érjen, és hazánk minden ellenségtől megszabaduljon...” Például.

Riporter: Ezt Káló írta, ugye?

Dr. Gálos Magda: Káló. Ezt Káló írta, ez Kálónak az imakönyve, beteg honvédek imakönyve, 1942-ben, Káló Ferenc, tábori esperes.

Riporter: Ő ezt prédikálta is?

Dr. Gálos Magda: Igen. Soha, semmiféle német-barát kijelentés, semmi utalás ama bizonyos végső győzelemre, ami minden második sorban benne volt az újságokban, az ő beszédeiben nem hangzott el.

Dr. Németh László: Káló esperes volt megbízva a kórházban a származás, a tiszta, keresztény származásnak az igazolásával. Vagyis nagyszülőikig bezárólag árjáknak kellett lenni egy tisztnek. Na már mostan, két esetben nekem hamis papírt gyártott egy zsidó orvostól, Hirsch Ernőnek hívták, ma is él, azt hiszem, azután egy Rosenberg nevezetű másik orvostól, szintén zsidóról, akit úgy tudtunk megmenteni, hát ezeknek adott bizonyítványt, hogy tiszta keresztény származásúak, és a Hirsch Ernő így megmenekült, itt maradhat Pesten, a Rosenberget pedig én elvittem magamnak tiszt szolgának, a háborúba, egész végig, úgy, hogy ő ezáltal menekült meg.

Dr. Arany Sándor: Az én felső kapcsolataim is, Sólyom és Pálfi is kértek ilyen okmányokat, amiket Káló elkészített, ő adta át nekem és én adtam át Sólyomnak és Pálfinak annak idején, tehát kívül álló emberek számára is csinált Káló ilyen okmányokat és származási okiratokat.

Riporter: Ki szerezte a papírokat?

Dr. Arany Sándor: A Kálónak volt direkt egy gyára, tulajdonképpen. A Czenner Pistának volt, szerencsére ő volt a ministránsa, tehát ők együtt dolgoztak.

Riporter: Dr. Czenner Mihály művészettörténész, amint már megtudtuk, 1941-ben Káló Ferenc esperes ministránsa volt. Hogyan alakult ki ez a kapcsolat, hogyan vonta be Önt az ellenállási mozgalomba?

Dr. Czenner Mihály: Hát nem rögtön az ellenállási mozgalomba vont engem be, 1941. október 13-án vonultam be tényleges katonai szolgálatra, a budapesti 11-es helyőrségi kórház egészségügyi századához, és a gyalogsági kiképzés után engem a gégészeti betegosztályra osztályirnoknak osztottak be, mint karpaszományost. Ide járt le egy arcüreghurut kezelésre, krónikus arcüreghurut kezelésre Káló Ferenc tábori esperes, és azt hiszem, hogy itt ismerkedtünk közelebbről össze, ha jól emlékszem, ő kérdezte meg, hogy ministrálnék-e neki vasárnapi istentiszteleteken, és azon túl, minden vasárnap én ministráltam neki. De nemcsak az istentiszteletek előtt, és után beszélgettünk, hanem igen gyakran jött ő hetenként körülbelül kétszer a gégészeti betegosztályra, ezt a bizonyos krónikus arcüreggyulladását kezeltetni, és utána, nálunk volt egy olyan, mondhatnám úgy is, egy kedélyes kis orvosi szoba, egy „café a'la kis bűdösnek” nevezték, a vezetője dr. Jenei László orvosalezredes volt, aki maga köré gyűjtötte azokat az orvos társait, akikről tudta, — hogy hogyan tudta, ezt nem tudom — de tudta, hogy vele egy gondolkodásúak, többé-kevésbé német ellenesek. Ide tartozott elsősorban dr. Leitner Ferenc orvosalezredes, a belgyógyászatnak a vezetője, akinek nagy hatásköre volt, mert az övé volt a fertőző osztály is, ahová hogy úgy mondjam, el lehetett rejteni embereket, hiszen a fertőzőbe csak orvosoknak, illetve csak külön engedéllyel lehetett bejutni.

Riporter: Felfedte Ön előtt Káló esperes, hogy az ellenállási mozgalom tagja?

Dr. Czenner Mihály: Ő gyakorlatilag soha neveket nem említett. Ő tényeket, tehát bele von-e, csináld ezt, vagy csináld azt, nekem soha nem mondta. Ő a saját példájával, esetleg azt mondta, hogy te, jó lenne X-et vagy Y-lont még tartani. Ez azt jelentette, hogy mivel a parancsnoki pecsét, mint osztályirnoknak a kezemben lehetett, és így egészségügyi szabadságot írtunk be, lepecsételtem, és megkapta. És majd visszarendeltük fölülvizsgálatra. Nagyon sok emberrel találkoztam benn a helyőrségi kórházban. Effektív az ellenállási mozgalomban Tassi Jenő főhadnagy hívott be, illetve kérdezte meg tőlem, hogy hajlandó vagyok-e részt venni — ez azonban már sokkal később, 1944 tavaszán történt, ő hozta be például a kórházba Pethő Tibort, Ortutay Gyulát. Nemcsak próbáltunk, hanem tudtunk is segíteni, mert aki időt nyer, életet nyer.

Riporter: Azt meg tudná mondani, hogy körülbelül hány embert sikerült így megmenteni?

Dr. Leitner Ferenc: Nemcsak azt, hogy megoperáltuk, akit nem kellett volna, hanem bekentük a hátukat például higany-kenőccsel, ami által a felvételen tuberkulotikus foltokat mutattak. Vagy volt, amikor belespricceltünk az ízületeibe, a térízületébe idegen anyagot, és akkor a röntgenes összecsapta a kezét, hogy mi ez itten. Nyelettünk a betegekkel papírgalacsnikat, hogy a gyomor-röntgent megtevésszük. És így manipuláltuk a betegeket.

Riporter: No most, amikor megkérdezték, hogy miért fekszenek ilyen sokáig a betegek, biztos mondták, hogy ez nem elfekvő, akkor mit válaszoltak?

Dr. Németh László: Akkor rendszerint azt csináltuk, amit a Leitner orvos ezredes barátom mondott, hogy befektettük a sarlach osztályra.

Dr. Leitner Ferenc: A fertőző osztály vezetősége komoly tényező volt számunkra, mert kiütéses tifusz-betegeket ápoltunk ott, és oda lehetett elrejtteni, eldugni embereket, és oda nem mert bemenni senki. Engem is nyugatra akartak útba indítani, de miután épp ez a képesítésem volt, és más nem volt, aki átvegye a fertőző osztályt, hát így tudtam visszamaradni Pesten.

Riporter: Volt olyan eset, hogy valakit elrejtettek a fertőző osztályon és...

Dr. Leitner Ferenc: Volt, hogyne...

Riporter: Elmesélne egy ilyet, hogy az hogy történt?

Dr. Leitner Ferenc: Hát a Sötér, az író volt nálunk, azt talán ő tudná a legjobban elmesélni. Tudtuk, hogy ő nem akar elmenni, azután ő, ő mint beteg volt nálunk, irnokoskodott, és mint irnokot tartottam ott, és akkor megbeszélünk mindenféle dolgokat a Sötér Pistával. Úgy volt, hogy Bajcsy-Zsilinszky is hozzánk kerül. Sajnos, lebeszéltek róla, és elhurcolták.

Riporter: Dr. Sötér István író akadémikus, szintén a hadikórház orvosainak köszönheti az életét.

Dr. Sötér István: Igen, hogy egész pontos legyek, a 11-es helyőrségi kórháznak, parancsnokának, Leitner Ferenc orvos alezredesnek, azóta azt hiszem, a Néphadsereg orvos tábornoka, és számos kiváló, bátor, becsületes orvosnak köszönhetem, nemcsak én, az életemet, hanem mások is. Több ezer katona, munkaszolgálatos, akiket ez a kórház rejtegetett, és ezek az orvosok életükkel játszva, súlyos felelősséget vállalva tartottak, és megmentettek attól, hogy nyugatra vigyék őket. Ezek között voltam én is, de kívülem még számosan mások, emlékszem Latabár Kálmánra, 44 novemberében láttam őt, a szomszédos kórteremben.

Riporter: Mondja professzor úr, kísérletet tett arra, hogy Szerb Antalékat is behozza ide a 11-es helyőrségi kórházba?

Dr. Sötér István: Igen. Szerb Antalt, Halász Gábort és Sárközi Györgyöt, akik együtt voltak munkaszolgálatosak, Háros-szigeten, de itt az érdem két fiatal főhadnagyé, az egyik tüzér volt, a másik huszár. A tüzért Görgey Guidónak hívták, a huszár főhadnagyot Tassi Jenőnek. Ők ketten voltak azok, akik igen nagy kockázatot vállalva megszervezték azt, hogy Szerb Antalt, Halász Gábort és Sárközi Györgyöt Háros-szigetről behozzák a 11-es helyőrségi kórházba és ott elrejtik őket. Ki is jelöltük már azt a helyet, ahol ők nyugodtan rejtőzhettek volna, a járványosztályon, mert a járványosztályra a nyilas razziaák soha nem mertek bemenészkedni, és emlékszem is, a bejárat az udvarról nyílt, és egy folyosón balra az első szobát jelölték már ki, tartották fenn Szerb Antaléknak. Sajnos, az akció azért nem sikerült, mert a két főhadnagy kiment ugyan értük, beszéltek is velük, és meg is voltak a hamisított okmányaik arra, hogy őket onnan kihozzák, de ők biztonságban érezték magukat, úgy hallottam, hogy egy

rendes, jóra való parancsnokuk volt, a közösségüket nem akarták elhagyni, tehát a két fiú dolgvégezetlenül tért haza. Erre én egy nagyon sürgető levelet írtam nekik, hogy azonnal jöjjenek, bármi áron is. Még egyszer kimentek, ami nagyon kockázatos volt, Görgey és Tassi, és akkor már Háros-szigetet kiürítették, a munkaszolgálatosokat elszállították, és ezzel Szerb Antal, Halász Gábor és Sárközi György sorsa megpecsételődött.

Riporter: Professzor úr, ameddig Ön bent feküdt úgy tapasztalta, hogy minden orvos így az akció mellé állt? Mindenki bújtatott?

Dr. Sötér István: Nem. Sajnos, bár nem nagy számban, akadt egy-két ember, akiről tudtuk, hogy neki szívügye az, hogy minél több ember kerüljön ki a frontra és essen el a Szálasi-rezsim védelmében, ezeket mi név szerint ismertük, nevüket nem akarom említeni, messze elkerültük őket, de ettől csak még kockázatosabb volt Leitnerék akciója, még nagyobb az érdemes és a bátorsága, Tassinak is és Görgeynek is.

Dr. Leitner Ferenc: Kialakult ez csendesen, ez az együttes. Walt Bélával például, akinek röntgen intézete volt a Teréz körúton, Kiss Nándorral együtt elküldtük először oda a betegeket. És akkor ott, ő már egy hamis leletet adott. Ezzel a hamis lelettel jött a katonakórházba, vagy például Weinstein szemész főorvosnak az esete, az egész tragikus volt. Tudniillik nem a mi kórházunkba került, hanem a Hungária körúti kórházba. És hát én akkor nem tudtam mást csinálni, mint hogy taxiba ültünk és levettem a vért a taxiban és megittam vele a vért. s akkor bementünk a kórházba, már nem bírta tartani a vért, és kihányta és akkor ott volt egy orvos zászlós, aki hát nem volt velünk, glejsahatolva, hogy úgy mondjam, mondom, hát látod, itt van ez a beteg Weinstein doktor, állandóan kezelem gyomorfekélyel, itt a vérzés.

Riporter: Kiket mentettek a 11-es helyőrségi kórházban?

Dr. Gálos Magda: Válogatás nélkül mentettek mindenkit, akiről tudták, hogy ugyanolyan gondolkodású, vagyis náci ellenes gondolkodású, mint ők, és ezért üldözött.

Dr. Sötér István: Nem tudom, de nem is lehet elfelejteni azt a készséget, ahogyan ő, oly tapintattal felejtette el velünk, hogy csak ember van a világon. Sem zsidó, sem keresztény, csakis ember.

Riporter: Kire tetszik név szerint emlékezni?

Dr. Gálos Magda: Hát például Galovics Tibor újságíróra, azután a színészekre, Egri István, Básti Lajos, azután ilyen fontos, Osgyáni Béla, Révész Béla, Jusztusz György, ezek orvosok voltak. De nehogy olyan színben tüntessem föl, hogy ezek, mint hogyha ezek csak értelmiségiek lettek volna, a nagy tömeg, az a munkaszolgálatosok zöme volt, akár származási, akár politikai okból kerültek is oda.

Riporter: A 11-es helyőrségi kórház külföldi hadifoglyoknak is biztonságot és menedéket nyújtott amint azt a külföldi követségek köszönő okmányai is bi-

zonyítják. Káló esperes nemcsak a 11-es helyőrségi kórházban szervezte meg eilenálló csoportját, hanem több olyan kórházban is, amelyek papi hatáskörébe tartoztak. Ilyen volt Budakeszin az akkori József főherceg katonai szanatórium, és a Vöröskereszt kórház. A budakeszi szanatóriumban dr. Csutkai István orvos alezredes volt a parancsnok, aki szintén Káló esperes csoportjához tartozott. — Lányával, *dr. Horváth Miklósnéval* beszélgetünk a budakeszi kórházban történetéről.

Dr. Horváth Miklósné: Apám cselekedetei, döntései, végtelenül tisztességes és humánus lényéből és az adott történelmi szerepsorsból eredtek. 1944. március 19-én távmondattal alapján együtt-tartást rendeltek el. Híre járt, hogy a német csapatok benyomultak hazánkba, ekkor édesapám magához hívatta a segéd-tisztjét, aki az egészségügyi alosztály parancsnoka is volt, elrendelte akkor az együtt-tartást, ugyanakkor riadókészültséget rendeltek el, ami azt jelentette, hogy tüzelőállásokkal vették körül az objektumokat és a bejárati ajtóhoz géppuskát és gépfegyvert állítottak fel. Ez alatt férjem, aki édesapám munkatársa volt, felhívta dr. Aranyi orvosszázadost a tiszti kórházban, akivel már régebbi kapcsolata volt.

Dr. Aranyai Sándor: Március 19-én történt az, hogy körülvették a szanatóriumot a németek, és ők pedig az egészségügyi tiszttel tüzelőállást foglaltak el, és felhívott telefonon, hogy lőjje-e a németeket? És akkor jött be éppen énhozzám Solyom, fegyverekért, mert azt mondta, hogy itt is tankok mászkálnak, de a legnagyobb zűrzavar most van, most mód van rá elvinni. És egy autóval jött, úgy, hogy én az egészségügyi katonáimmal igen sok golyószórót, géppuskát zsákba varrva pakoltattam be a kocsijába, és akkor szólalt meg a telefon, hogy lőjje-e a németeket? Hát Solyom azt mondja, hogy az istenért ne tegyen semmi ilyet, mert ezzel csak kivégzi saját magukat, későbbre kell tartalékolni, szervezett megmozdulásokra a rendelkezésre álló fegyvereket, tehát nem szabad semmi ilyet, ne kezdjenek löni a németekre.

Dr. Németh László: Ami Káló esperesnek a beszédeit, és meséit illeti, március 15-én mondott egy vérlázító beszédet az esperes, azt mondja a feleségem, nem hiszem, hogy ezt vízszintesen fogja megúszni.

Dr. Czenner Mihály: 1944. március 15-én a rádió is közvetítette a 11-es helyőrségi kórház kápolnájából azt az istentiszteletet, amelyet Káló esperes tartott, és amelyen szentbeszédet is mondott. Ezen az istentiszteleten én ministráltam csakúgy, mint előtte minden vasárnap és ünnepnap, mint aktív katona, mint tényleges katona a helyőrségi kórházban, és ez egy különleges alkalom volt, mert a rádió is közvetítette a szentmisét, különös tekintettel március 15-re és hát a hadseregére, éppen ezért innen közvetítették ezt a szentmisét. Ám akkor a mikrofon itt állt, előtte, mellette volt egy kis kerek asztal, a mikrofonba beszélt az esperes úr, természetesen és a már elmondott beszédnek a szövegrészeit tette le a kis asztalra, ugyanis a rádióban kötelező volt, hogy olvassák a szövegeket, természetesen esperes úr máskor kívülről mondotta a szentbeszédet. Sokkal később, illetőleg a mise után értesültünk arról, hogy a rádió berepülésre való tekintettel megszakította az adást, valójában azért, mert esperes úr egy olyan, inkább német ellenes, de elsősorban a magyar nemzeti hadsereg mellett, a magyar nemzetért való szentbeszédet mondott, amely nyilván nem volt a cen-

zúrának kedvező. Utána folytattuk az istentiszteletet, a végén pedig elénekeltük a Boldog asszony, anyánkat.

(Káló beszéde: Kedves bajtársaim, kedves híveim! Mit kíván a magyar nemzet, a híres 12 pontban, a szabad sajtó egyik első termésében, amelyet közvetlenül Petőfi Talpra magyarja, a Nemzeti dal után nyomtattak ki. A nemzet kívánságainak élén ez áll. Legyen béke, szabadság, egyetértés. Így kívánták ezt elődeink és ez a kíváncsalom ma is fenn áll. Csak a nemzet szabadsága és az egyén szabadsága biztosíthatják a békés fejlődést a szabadságban, dicsérjük az urat, mert ez természetes állapota az embernek.)

Dr. Németh László: Egyébként a 44-es nyilas hatalomátvétel ugyanúgy zajlott le, riadó, azzal a különbséggel, hogy ebben az időben egy nyilas őrmester volt, aki a gyógyszerteremben dolgozott és ő a riadó alatt kiszökött az intézetből, és német harckocsival tért vissza, azzal, hogy édesapámtól át akarták venni a parancsnokságot. De apám ezt megtagadta, és végül is távozásra kényszerültek.

Dr. Aranyi Sándor: Másnap délelőtt engem még felkeresett Káló, és azt mondta, hogy reggel még átment a lakására. De azt vette észre, hogy két civil ruhás alak figyel.

Falus Ottó: A nyilas puccs után két nappal az összekötőmtől azt az üzenetet kaptam, hogy Léni és Lantos tűnjön el, mert halálra vannak ítélve. Az egyik fedőneve az övé volt, a másik az enyém. Én akkor azonnal fölkerestem, és meglehetősen idegesen kértem, hogy gyónni szeretnék. És közben elmondtam neki, hogy azt a parancsot kaptuk, hogy át kell vészelnünk ezt az időt, és el kell mindnyájunknak tűnni. Akkor ő azt mondta, hogy átadja a kulcsát, van itt egy kis víkendháza, és mentsem magam. Én ezt visszautasítottam, és közölte, hogy ő viszont nem hajlandó megfutamodni. János evangélistának egy idézetét hangoztatta előttem. „Nincsen senkiben nagyobb szeretet annál, mintha valaki életét adja az ő barátaiért.”

Dr. Aranyi Sándor: Kétszer, háromszor, 15-i után meglátogatott, és többet nem jött, pedig megbeszéltük a találkát. Akkor én érdeklődtem a kórházban és azt a felvilágosítást kaptam, hogy a lakásán fekszik betegen.

Riporter: Szépréti Ottó esperes katonai és papi előjárója volt Káló Ferencnek. Még a halála előtti napon is beszél Káló esperessel.

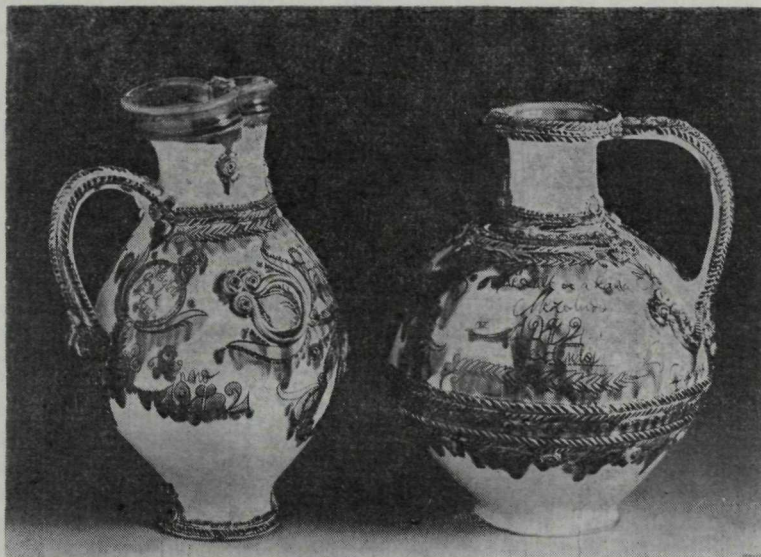
Szépréti Ottó esperes: Reggel telefonált Feri, hogy meglázasodott, betegen fekszik. Hát én este elmentem őt meglátogatni, mint beteget, és akkor a sógornője könnyezve fogadott, hát sajnos Ferit egy negyedórával ezelőtt elvitték. Nos, hát akkor másnap reggel én miséztem a kórházban ő helyette, és mise közben jött egy egészségügyi katona, aki azt súgta, megsúgta, hogy az esperes urat a Budakeszi úton holtan találták golyólövessel.

Riporter: Budapest, 1944. október 28-a. Este nyolc órakor, egy fekete Mercedes áll meg a Márvány utca 26-os számú ház előtt. Egy bőrkabátos férfi kiszáll és eltűnik a sötét kapualjban. A rendszámtáblája ronggyal letakarva. Kis idő múlva a bőrkabátos újra megjelenik egy láthatóan beteg, elesett emberrel. A

budai nyilasházba viszik, ahol egész éjjel kínozzák, de sem kapcsolatairól, sem barátairól nem beszél. Hajnalban a budai hegyek között tűnik fel ismét a Mercedes. Reggel a helyőrségi kórház ügyeletén megszólal a telefon. Ha hiányzik a papjuk, menjenek ki Budakeszire, ott megtalálják, — kiabál a vonal végén egy ismeretlen hang, és válasz nélkül lecsapja a kagylót. Ebből mindenki megértette, hogy Káló Ferenc tábori esperest, a 11-es hadikórház lelkészét meggyilkolták.

Szépréti Ottó esperes: A temetés az nagyon siralmas volt, miután hát minden katonának, rendfokozat nélküli honvédnek is járt egy gyászkiéret. Egy kondukt, ez hivatalból járt, ő neki semmi, nem részesült semmiféle katonai tiszteletadásban, mert a baráti körből a világon senki nem vett részt, féltek eljönni a temetésre. A temetést én elvégeztem, incidens nem történt semmi, ellenben másnap este fél 11 körül fölhívtak telefonon, hogy siessek a kórházba át, mert egy súlyos beteget el kell látni. Hát én már készültem, de közben valami súgta, hogy visszahívjam a kórházat. Visszahívtam, hogy ki a beteg? Erre csodálkoznak, hogy itt senki nincsen életveszélyes beteg, és nem is kértek papot. Hát ez egy csapda volt, hogy mit akartak, nem tudom, természetesen nem mentem el.

A fenti szöveg az *Ami a képek mögött van* címen, 1982. II. 13-án sugárzott dokumentumfilm szövege. A filmet Sárdi Anna szerkesztette, riporter Linkner Sándor, operatőr Várszegi Károly, rendező Bohó Róbert.

Mezőtúri török oklevelek

Az Alföld hódoltságkori történetéhez főképp egyes mezővárosok archívumaiban maradtak meg értékes levéltári adatok. Legtöbb helyen háborús dúlások, emberi gondatlanság következtében a pótolhatatlan várostörténeti anyag nagy része elpusztult. Így történt ez Mezőtúr esetében is, ahol a II. világháborúig 54 török oklevelt és számos törökkori magyar nyelvű iratot őrzött a városi levéltár. Ez utóbbiakból néhány — Fodor Zoltán — másolatában maradt fenn.

Szerencsére Repiczky János fordításában az Országos Széchényi Könyvtárban megmaradtak a „Mezőtúri török oklevelek... hozzájuk járulnak a magyar okleveleknek, melyek szinte túriaikéi, hű másolatai... A magyar Nemzeti Múzeum költségén fordítottak. Pesten 1852.”¹

A megye történetének kutatásához szükséges forrásanyagként szereztük meg másolatát a Damjanich Múzeum részére közzététel céljából. Ízelítőül lássunk néhány érdekes iratot, amely az anyag sokféleségét mutatja.

Izgató kérdés, hogyan kerültek az eredeti iratok a fordítás idejére Pestre a múlt század közepén. Jerney János a Magyar Akadémia kisgyűlésén a Történettudományi Osztály figyelmét felhívta a községek, városok és más szervek levéltáraiban őrzött török oklevelekre, s mivel „... Repiczky János úrban oly tagot bir az academia, ki alapos nyelvismereténél fogva a Turcicák körül az osztálynak s a magyar történettudományosságának lényeges szolgálatot tehet...”², bizassék meg ezek lefordításával. A határozatnak megfelelően Toldy Ferenc, az Akadémia „titoknok”-a ugyanabban az évben, 1851-ben felhívást bocsátott közre az iratok felkutatására.³

Jerney János jász-kunsági kapcsolatai révén felhívhatta a figyelmet a túri török oklevelekre is (a berényi és a halasiakon kívül). Tény az, hogy Repiczky János az 1852. szeptember 18-i kisgyűlésen már be is mutatta: „... ötvennégy mezőtúri török oklevél másolatát és magyarosítását... mely közléseket az osztály érdekléssel vett; az összes dolgozatokat pedig tárcákba rakva a kézirat-tárba használás végett beiktattatni rendelte”⁴.

Mezőtúr 1562-ben lett hódoltsági terület, s mint jelentős mezőváros az adójövedelem nagysága miatt szultáni hász-birtok. Állattenyésztésére más mezővárosokkal jó összehasonlítást nyújtanak a váci vámnaplók. Az 1560-as években ugyanis itt, a török hódoltsági terület legnagyobb jövedelmű vámállomásán Túr városból 1479 szarvasmarhát vittek át Bécs felé, míg ugyanakkor Nagykőrösről 948-at, Kecskemétről 1661-et, Debrecenből 2132 vágómarhát.⁵

A túri török oklevelek közül legdíszesebbek és legjelentősebbek a szultáni rendeletek voltak. Gyakorta kellett a túri bírácoknak oltalomlevélért folyamodni a szultánhoz. 1668 októberében kelt Negyedik Mohammed alábbi rendelete: „Nagylelkű Kormányzók legfőbbike... a bírác és itélők példánya, jelességnek és beszédnek bányája, Mevlana Szolnok kádija (n. j.)

Negyedik Mohammed.

Magas jegye a felsőges Szulthánnak és Kerevo-
nása a világhódító Császárnak s annak ítélte-
te ez:

A Szolnok alá tartozó Túr városokat lakosai
a cs. tanács elő folyamodván jelentették, hogy
ők sajátlag a jól örökött tartományimnak job-
bágyai lévén s ez állapotukban megmaradni
akarván, azon adót, melyet jobbágyot fizetni
szoktak bármennyi legyen is az, mint ennek
előtte befizetni kötelekik magukat s ezért, hogy
a fennirt város lakosai győzelmes seregimés
sátár csapásaim által ne háborgattassanak,
kegyelemért esedeztek, mire érem tekintélyes
és jegyemet adtam nekik és parancsoltam:
hogy, mialatt a fennirt városnak jobbágyai
szolgáskodolnak és igazán s önkéntén visel-
kednek és a kötelekességükben álló polgáratóság
teljesítendik, mindaddig a m. törvény ellenére.
Köszölkék senki ne bántásját Ezen kell
tudni s a magas jegynek lenni. Kérem
1098 d. Moharrem végérsi = 1686 dek. Decem-
ber elején

Császári magas jegynek érkezével tudva legyen: hogy a jelen cs. rende-
letnek előmutatói, a fennirt törvényszék alá tartozó cs. javadalmamnak jobbá-
gyai magas trónusomhoz folyamodtak: miszerint ők az illető adókat a törvény
és jegyzőkönyv értelmében a beszédőknek befizetni szokták és tartozásuk nincs
is, min kívül cs. javadalmú városaim csak irodámtól függenek s minden tekin-
tetben szabadok s azokat más felől bántani nem szabad. Mindazáltal a Szolnoki
kormányzónak emberei és poroszlói, a törvény ellenére és minden császári

rendelet nélkül, tőlük beszózt húst, ekét, sarlót s egyebet ingyen kívánván, őket bántják elannyira, hogy nagyobbára elszegényedtek. Minek következtében, hogy ezentúl a törvény ellenére és cs. rendelet nélkül ne sanyargattassanak, magas rendeletet kértek, s parancsoltam, hogy magas ítéletemmel a fennírt ügy körül igazsággal forgolódjatok, s ha a dolog úgy van... szabadok lévén, őket másnak kínoznia tilos. Kisebb telkeseid és poroszlóidat tehát megfenyítsd...⁶

Mennyire nem voltak ritkák az ilyen harácsolások, mutatja egy keltezés nélküli irat: „Túriaknak a szultáni magas jegy ezennel jelentetik, hogy e részen való konyhára néhány cikk szükségeltetvén, erre embert küldetett ki. Érkeztével 10 db juh, 100 tehén, 15 okka só, 5 kiló árpa, egy szekér jó sárga- és görög dinnye, két szekér fa minél előbb megszereztessek s mind amaz ember által ide küldessék. Így tudjátok”.⁷

Jegyzékek is maradtak meg, mely adókat kellett a szolnoki szándzsákhöz befizetni. „Adójegyek. — E folyó 1663-dik évre a túri lakosok kisebb-nagyobb adójokat lefizették. — Huszejn, szolnoki adószedő.”⁸ S ugyanezen az oldalon jelzi a kézirat, hogy 1664-ben, 1669-ben, 1672—73—74—75, stb. évekre is befizették, 1687-ig.

A törökök igen találékonyak voltak a különféle adók (harácsok) kitalálásában és behajtásában. Ha vízbe fúlt valaki, ha házasságot kötött, mindig fizetni kellett. Ezek közül idézzünk egyet, amelynek külön értéke, hogy a túri gimnázium meglétére és működésére utal: „Túriak tanuló deákjai csint követvén el, a bűnhődés díjt lefizették s kezeikbe e jegy adatott 1683-ban. Abdi, szolnoki adószedő”.⁹

Túriak!

*Tudjátok, hogy városotok közelében elfolyó
Berettyón egy hajó-bornal ure némi
okból megpörköt, ezért vagyonának lefoly-
talására, birtosok kimerésztetvén, fiámu-
ra inoz utabány küldetett. Érkeztével két,
hogy a fiámu folyón talála bort, hajósiul
ittelfoglatván, annak ide küldésiben Fi ne
képezt*

*Mehmed
szolnoki kormányzó*

A mezőgazdasági termelésre következtethetünk a Muszthafa szolnoki tizedszedő által adott adójegyéből: „E folyó 1681-dik évben a túriak eljövén, szölleik és kerti gyümölcs tizede helyett 100 ezüst tallért s egy beszózott ökröt adni ráálltak, mely tized tekintetében többé ne bántassanak”.¹⁰

A mezővárosban lévő építkezésekhez, renoválásokhoz is engedély kellett. „Szolnok törvényszéke alá tartozó Túr város lakosai a törvényes gyűlés előtt megjelenvén, azt hozák fel, hogy városukban való egyháznak régóta karóztatos udvara volt, mely karózat jelenben elromolván, az egyházat marhák háborgatják, mi szertartásukat gátolja. Azon szabály szerint tehát: „Hagyassék meg a régi, mint az régiben volt”, a törvénytől karókkal körülkerítésére kértek engedelmet, s azt meg is kapták, illő azonban, hogy a kiterjedésnek régi nyomán kerítsék azt körül. Mire kezeikbe e jegy adatott, hogy az ellen valamit cselekedni őrizkedjenek. 1669-ben. Huszejn, szolnoki kádi”.¹¹ Ugyanezt erősítette meg Mehmed, szolnoki mir-i liva még ugyanaz évben.¹² 1878-ban pedig a templomot is javítani kellett. „Szolnok kerülethez tartozó Túr városának setétség szokású egyháza romlásnak indulván, középrészének kijavítására részünkről engedelmet kaptak. 1678-ban. Mehmed, szolnoki törvényszék főnök.”¹³

A mezővárosoknak, így Mezőtúrnak is védekeznie kellett rablóktól, poroszlóktól, ezért a várost védőárok fogta körül. Ennek javításához is engedély kellett. „Mi Szolnok várában Hatalmas győzhetetlen Császáruk feő gondviselője és tartományok parancsolója . . . Ibrahim Bék, Musztafa olaj Bék (név vonása) Adjuk tudtára mindeneknek, az kiknek illik . . . mivel az sok húzó-vonó tolvajtól félvén, azért adtuk az mi címeres levelünket, tudniillik ugyan az Túriaknak, hogy a város körül levő az előtti árkot szabadosan megtisztíthassák . . . Szolnok die 17. junii 1678.”¹⁴ A latin keltezésből úgy tűnik, hogy ez magyar nyelvű irat másolata. A török hódoltság végéről is maradt egy hasonló engedély: „. . . a jelenleg Szolnok kerületében fekvő császári magánjavadalmú Túr városának lakosai a rablóktól félvén, kérték, hogy a város körül régi időben vont árkokat, minthogy dőledeznek, . . . azokat se nagyobbra, se kevesebbre ne építsék s a régen ásott nyomok után kitisztíthassák, mely tekintetben őket senki ne háborgassa. 1684-ben Muszthafa, a szolnoki mir-i liva, kisebb kerületi parancsnok.”¹⁵

A hódoltságkor végi belső migrációra is találunk adatot. „Örzsike, túri asszony a fejadót lefizetvén, mostan Karczagszállásban lakhatásra engedelmet kért s erre részünkről e pecsétes jegyet kapta, s őt senki ne bántsa. 1682-ben. Muszthafa, a szolnoki mir-i liva.”¹⁶ A város jelentőségére utal, hogy a Duna—Tisza közén fekvő jelentős mezővárosból költöznek át Túrra. „Seres János és Túta Kata, neje Mátyás kis fiokkal körösiek levén, azon feltétel alatt, hogy a császári fejadót, törvényes tizedet s egyéb adót minden évben lefizetendik, Túrban lakásra részünkről engedelmet kaptak. 1683-ban. Mahmud, szolnoki tizedszedő.”¹⁷

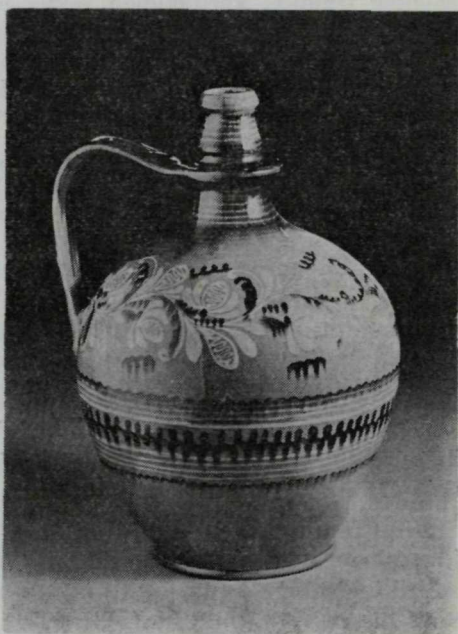
1685-ben Szolnok vára felszabadult a török uralom alól. A Buda visszafoglalására készülő seregek itt teleltek át, sok nyomorúságot okozva a környéknek. De hogy Mezőtúr még 1687-ben is töröknek adózik, mutatja Ali, váradi kormányzó 1687-ben kelt levele. „Jelen sorok előmutatói, túri lakosok, annyi idő óta a keresztények nyomása által meggyengülvén, kibújdosni kezdenek. Azonkívül tehát, hogy őket megnyerni szükséges . . . az adóból, mellyel tartoznak, 50 ezüst tallér elengedettik nekik . . . mindaddig, míg a város nem népesül, e tekintetben ne háborgattassanak . . .”¹⁷

A közreadott iratok mutatják, hogy a Repiczky János által 1852-ben lefordított török oklevelek és a hódoltságkori magyar levelek másolatai — ha jó részt adókról, fizetésekről, engedélyekről szólnak is — belevilágítanak Mezőtúr 16—18. századi életébe.

KAPOSVÁRI GYULA

JEGYZETEK:

- 1 OSZKK: Quart. Hung. 446
- 2 ÚJ MAGYAR MŰZEUM, 1851—5 második kötet 184—85
- 3 Magyar Academia, 1851, 262
- 4 Magyar Tudományos Intézetek HIVATALOS KÖZLÖNYE, 1852. III. Folyam második kötet 135
- 5 Káldy-Nagy Gyula: Harács-szedők és ráják, 123
- 6 A Repiczky-kéziratban: 6 és 6v
- 7 u. o. 49v
- 8 u. o. 65
- 9 u. o. 62
- 10 u. o. 61
- 11 u. o. 63v
- 12 u. o. 32. Mír-i liva=„zászló ura”, császári főtiszt a szandzsák élén
- 13 u. o. 53
- 14 u. o. 77
- 15 u. o. 26
- 16 u. o. 49
- 17 u. o. 28

Kodály a nemzeti géniusz

Mennél fejlettebb egy nemzet kultúrája, annál különbözőbb művészegyéniségekben fejezi ki magát. A nemzeti jellemnek differenciált kultúrában gazdag színkálája bomlik ki: a nagy szellemek alkotásaiban minden jellemző vagy különleges árnyalata megjelenik a nemzeti léleknek; a szellemi élet nagy egészében, alkotóinak művészi termésében kiteljesedik minden vonásával a nemzet lelki arca.

Vannak mégis alkotók, akiket ebből a sokféleségből különösen magáénak érez a közösség, akik életművében a nemzeti bélyeg szinte sűrített formában kap kifejezést. Ezek legfőbb élményüknek érzik a különleges magyar világot, ezt akarják egész életük munkájával művészi síkon kifejezni. Kialakul bennük a magyarságnak egy gazdag, teljes, magasrendű képe, ezt építik föl részeiből: a népelet dús sokféleségéből, a történelmi múlt magyarjaiból vagy az ősi mondák világából. Íróink közül ez hajtotta Arany Jánost a népelet a honfoglalás előtti korok mondáihoz; ezt tette Móricz Zsigmond regényeiben, amikor hatalmas ember-teremtő művészetével szinte mindent felmarkolt, ami magyar, s a típusok végtelen során keresztül zsúfolt sokaságban öntötte az embert, az örök, időfölötti magyart.

De talán senki sincs a magyar szellemi életben, akit a nemzeti léleknek ez a meglátott, magasrendű képe annyira megszállott volna, mint Kodály. Amit a két nagy epikus tett az irodalomban, azt tette ő a zenében talán még tudatosabban. Ez a megszállottság hajtotta, amikor a magyar falvakat járta a fölfedező izgalmával Pozsonytól Bukovináig, hogy feltárja az ismeretlen, s már-már veszendőben levő hagyományt. Ez adta az erőt, hogy egy élet munkájával tárja fel a benne rejlő művészi értéket és történelmi tanulságokat. Ezért kutatott elsárgult papírokon régi korok hangulatát őrző táncok után: hogy összerakja a nemzeti lélek minden színét, minden megtalált hangját egy nagy, egyetemes, összefoglaló képbe. Amit Wagner az ősgermán mítoszokban látott: a nemzeti jellem őszerejű, csorbítatlan és gazdag világát, azt Kodály az élő néphagyományban találta meg: a néplélek gazdagságában, a népzeneben. Ettől kezdve élete célja ennek a népléleknek kifejezése. Számára a népzene nemcsak zenei ösztönzéseket jelentett, nemcsak elemeket, amelyeket beleépíthetett egy új művészi stílus épületébe, hanem olyan élményt, amelyet szolgálni akart, hogy mindaz, ami benne érzelmi mélység, különös zenei megnyilatkozási forma, egy sajátos arcú emberség, az ő művészetén keresztül szólaljon meg egy nagyvonalú művészi elképzelés egységében. Nem téma, hanem az alkotás központja, célja.

Ennek a megelevenítő munkának sokféle fokozata van. Amikor a dalokat külön-külön adja zongorakísérettel vagy kórusfeldolgozásban, akkor is túlnő a feldolgozás a „zongorakíséret” szokott fogalmán; lelki tartalmában felnagyítja, hatásában felfokozza. Bár a dallamok önmagukban is a népzene legnemesebb darabjai, amelyekben a néplélek legmélyebb hangja szólal meg; de ami

abban egyszerű eszközökkel kifejezett élmény, azt építi föl nagy művé a nagyobb keretek, a gazdagabb eszközök, a szélesebb művészi forma segítségével, hangulatában kiemelve és felfokozva. Így lesz az egyszerű négysoros dalból kompozíció. Gondoljunk a „Magyar Népzene” sorozat egy-egy több strófás balladájára vagy bármelyik darabjára: ha a hangulati felépítést, a kifogyhatatlan gazdagsággal ömlő költői fantáziát és zenei intervenciót tekintjük, kétségtelen, hogy minden egyes feldolgozás eredeti költői lelemény. De olyan alkotás, amely a feldolgozott népdal és a teljes népkultúra szellemét szolgálja kongeniális beleérzéssel.

Fokozottan érvényes mindez kórus-feldolgozásaira. Egy „Molnár Anna” vagy a különösen szuggesztív „Székely keserves” a népdal költői tartalmának, hangulatvilágának átérésében és művészi felfokozásában felülmúlhatatlan példák.

Kodály azonban ennél is tovább ment. Nem elégitette ki még az ilyen felfokozó erejű feldolgozás sem. Mert így az egyes dal mindig csak kiszakított része a világnak, annak a világnak, amely ezer és ezer népdalból leszűrve és ezer és ezer élethelyzetével a háttérben, egy nagy, egységes érzelmvilág, egy sajátos emberi világ képével élt lelkében. Minél többet felmarkolni ebből az emberi világból, minél teljesebb képet adni róla: ez volt állandó törekvése. Amit mint folklorista nem szűnt meg hangoztatni; hogy csak az értheti meg igazán a népdalt, aki azt a valóságban, a maga környezetének sokféle színével együtt ismeri, azt kívánta a művészetben is: a népéletet a maga teljességével odarajzolni a dalok köré.

Ezt a célt szolgálták több népdalból összefűzött, ciklikus kórusművei, a „Karádi nóták”, a „Mátrai képek”. Mindkettő valóságos életkép. Egyik dal a másikat egészíti ki, és kikerekíti azt a képet, amit mindegyik külön-külön ad a népeletről. A „Karádi nóták”-ban egész betyártörténet játszódik le: három-négy dalban előttünk áll a mulató, hetyke, zsandárokkal dacoló, majd a bírának könyörgő, babájától búcsúzó betyár alakja, utána pedig ellentétképpen a gondtalan mindennapok szeretkező, tréfálkozó, felelőtlen emberének hangja: a kanásznóta és hangulatban rokon társai, a falusi élet hétköznapijainak dús televénye. A feldolgozás csodálatos intenzitással tudja megeleveníteni a dalok mögött meglátott életet a bennük megérzett hangulat felfokozásával. Nem programzenéről van szó ezekben; a legnemesebb értelemben vett költői ábrázolásról, amely egy jellemző érzelmi vonással felidézi lelkünkben az élet egy darabját.

Ennek a műfajnak legnagyobb és máig utól nem ért példája a „Mátrai képek”. Ebben a négy tételre tagolódó, hatalmas kórusképben dióhéjban benne van szinte az egész népélet minden jellemző vonásával. A Vidrócki betyár balladájában a hősi és tragikus elem s a hegyvidék titokzatos, komor hangulatai keverednek a népélet emelkedett, megilletődött pillanataival. A sötét színek után más világba jutunk: a szeretőtől való búcsúzás, a honvágy és bánat, a gyengéd kedveskedés hangjai után kitör az öröm, s az újjongó mulatsággal áll össze a mű teljes életképpé. Az egyes dallamok így kompozícióba állítva, egymást fokozva egy vidék, egy nép sajátos színeit, életének jellemző pillanatait is felidézik, s így hatásban felfokozódnak.

Még ez sem volt az a megoldás, amit véglegesnek érzett volna. Mert ezekben a kórusokban még mindig csak a költői fantázia ereje éreztet meg valamit a népélet színeiből a dalokon keresztül, ahelyett, hogy maga ez az élet magyarázná az egyes dalokat a maga ezerféleképpen változó helyzeteivel, öröme-

bánata, tréfái és halálfélelme sajátos hangulatával, embertípusainak az élet különböző helyzetben való viselkedésével. Bármennyire nagylélegzetű kórusmű is mindkettő, csak néhány válogatott dallam, néhány jellemző vonás felvilantására alkalmas. Aki a népélet teljességét akarta bemutatni, az szükségszerűen jutott el a színpadi ábrázolásig.

Első próbája volt ennek a „Háry János”. A naiv népi mesevilágot utánozni hivatott szövegeknyv alkalmat adott a szerzőnek arra, hogy a *zenében hitelesebb* képét adja mindannak, ami a nép vágyaiban és képzeletében él. A szindús zenekari hangzásokkal aláfestett dalbetétek már valóban valami élet-keretben — bár meseszerű, mégis népi életkeretben — állnak össze a magyar nép érzelmvilágának hiteles tablójává.

A következő lépés azután már meghozta a tökéletes megoldást. A „Székely fonó” az a csúcs amelynél magasabbra ezen a téren nem lehet emelkedni. A rövid meseváz, amit Kodály állított össze a felhasználni kívánt dalok tartalmának megfelelően, csak annyit akart elérni, hogy minél több, minél jellemzőbb élethelyzetet mutasson be, az érzelmek minél több árnyalatára adjon alkalmat *háttérként* az egyes dalokhoz, amelyekben lejátszódik az egész élet. Itt a mese, a játék a dalokhoz készült. Vagyis az ideális, korszerű, stilizált színpadot valószínűleg meg s vele együtt a korszerű, stilizált zenedrámát: nem akarja a reális valóságot állítani a színre, ami énekelve-zenélve ugyanis mindig irreális; hanem egy elvont, valóság-fölötti élet-hátteret ad a zenének, amelyben igazában lefolyik a cselekmény, „a valóság égi mása”. Ennek a stilizált háttérnek csak annyi a szerepe, hogy minden dalt azzal az élethelyzettel értelmezzen, amelyből született. A játék, a tréfa, a fonóházi szórakozások, szerelem, elválás, halál, a képzelet színes vagy groteszk képei, végtelen sok bánat — ez alap hangja az egész darabnak, akárcsak az egész népdalnak, „Kevés öröm vegyítve sok bánattal”, mint Arany írja; végül felszabadult újjongás. Mindez a népéletből vett megfelelő jelenettel és alakokkal aláfestve összefonódik egy nagy egységgé: a népélet teljes és művészi freskójává.

Másik egysége a műnek a művészi fölépítés nagy egysége, a bánat és öröm, a hangulatok és érzelmek arányos váltakozása, az ebből adódó művészi egyensúly, aminek két nagy pillére van: a középre helyezett, hatalmas sirató s vele szemben a lakodalom tombolása a fináléban. A kegyetlen, hideg kvartoszlopból vijjogó siratóban a haláltól megrémült embernek szinte primitív döbbenetét éljük át. Minden bánat és végtelen szomorúság, ami odáig lejátszódott, s amit még ezután elsiratnak, kétszeres jelentőséget kap ennek a halál-döbbenetnek árnyékában. Ha az életet ez a sötét megsemmisülés várja, akkor annál inkább kívánja a lélek a boldogságot, annál kevésbé tudja elviselni, hogy az életben is csak szomorkodni lehet. Ez a sötét árnyék borong tovább a tudat alatt az egész darabon. Az egymástól elválasztott pár bánatát ez árnyékolja az utolsó jelenetekben vígasztalan szomorúsággá, és ettől szabadulnak föl az egymásra találás végső boldogságában. A szerző tudatosan ki is emeli mindezt a választott szövegekkel: „*En Istenem, sok búm után Adj egy csekély jót is immár! ... En Istenem, add megérnem, Kit szeretek, avval élnem! Ha ezt meg nem adod nékem, En Istenem, végy el engem!*” És kitör felszabadultan és vadul az újjongó öröm. A bánattól meggyötört, a haláltól megijesztett ember mégis talál egy pontot az életben, ahol kárpótlást kaphat, az egyetlen, rövid örömet. S mert oly rettenetes és ijesztő volt a sirató, a halálvízió, azért olyan tomboló a finálé, hogy szinte szétveti a falakat. Ez a hatalmas koncepció méltán sorakozik

nagy alkotásai, a Psalmus vagy a Te Deum mellé, koronájaként mindannak, amit Kodály a folklórra épülő műfajokban alkotott. Abban a képben, amit az önmagát kereső nemzet alkot magáról, most már ez a hatalmas szintézis is ott lesz nemzetünk tudatában, irodalmunk annyi hasonló, nagy szintézise között.

Ami a népdalhoz vezette, hogy a benne megnyilatkozó nemzeti lélek vonásait fejezze ki rajta keresztül, ugyanaz vezette, amidőn a történeti magyarság zenei megnyilatkozásait kelti életre elfeledett, vagy már csak eldugott falvak cigányainak hangszerén élő régi táncokban, s bennük régi korok hangulatát idézi föl, a magyarság sajátos régi stílusait fejleszti ki múltidéző, egyúttal korszerű alkotásokká. A „Galántai táncok” témáját régi följegyzésben találta, a „Marosszéki táncok” témái élő hagyományból származnak, erdélyi hagyományőrző cigányok és parasztzenészek hangszeres darabjaiból. De ezúttal a hagyomány múlt századok feledésbe ment zenéjét tartotta fenn. Verbunkosai, amelyeket a „Háry János”-ban vagy a „Székely fonó” táncjelenetében hallhatunk, Liszt hagyományát követik; ő is fel akarta emelni a verbunkost a magasrendű műzene világába. Csakhogy Kodály már Lisztnél biztosabb talajon állt, amikor ehez a zenéhez nyúlt: az egész magyar hagyomány ismerete, a régi korok zenéjének felkutatása, veleszületett s tudományos kutatásaiban tudatosult magyar ízlése vezette, hogy mind a verbunkosban, mind a megelőző korok muzsikájában megtalálja az igazán eredetit és a jellemzően magyart. A „feldolgozás” nemcsak megtartja ezt a hangot, hanem még fokozza is, azaz olyan történelmi levegőt ad a műveknek, amit csak a *tudós kutató és a beleérző művész együtt* tud megadni egy alkotásnak. Mert ebben az ő megelevenítő munkájában az a nagyszerű, hogy benne elválaszthatatlanul egyesül a tudós és a művész. Amint a tudós felkutat és kiderít, azt a művész szóaltatja meg. Művészte ezekben a darabokban tudós munkájától nyeri hitelét.

Hogy ezt a népzenehez tapadó munkásságot helyesen tudjuk értékelni, rá kell mutatnunk művészetének sajátos jellegére. Ő nem önmagát keresi műveiben, önkifejezését nem belső világának mélységeivel, belülről való kitárulkozással valósítja meg, mint a lírikus Bartók. Ő epikus. Ez nem azt jelenti, hogy nincsenek sajátos hangulatai, műveinek nincs „lírája” — enélkül nem is lehetne művész. Hanem jelenti azt, hogy invenciója szeret külső dolgokhoz tapadni: nem a megnyilatkozni akaró belső világ keresi a kifejezési lehetőséget, néha külső elemek felhasználásával is, mint Bartóknál, hanem a külső dolgok keltik fel benne az élményt: szöveg, téma, stílustanulmány, a hagyományokkal humanizált paraszti világ. Ezért tudta magát annyira átadni a népzenenek, és ezért van, hogy eredeti alkotásaiban is legnagyobb részt a szöveges művek teszik ki: dalok, kórusok és nagyzenekari kórusművek.

Hogy mennyire van „lírája” is az epikus-természetű alkotónak, legjobban dalai mutatják. Schuberten kívül nincs még egy zeneszerző, aki annyira par excellence dalköltő lenne, mint ő. Mintegy negyven eredeti dala mind a leggazdagabb dallam-invenció, mély lírai és költői fantázia terméke. Nemesveretű melodikája külön hang a dalirodalomban. Ez a melódika is, mint egész vokális zenei nyelve a kórusok szólómainak énekszerűségétől a „Psalmus” szólójának deklamációjáig annak az új vokális stílusnak eredménye, amit Kodály Bartókkal együtt a népdalból alakított ki saját egyéniségének megfelelő művészi stílusban. Műzenei melódika ez — a népdal stílusának visszfénye művészi síkon. Egyúttal szinte magától értetődő, hogy mind nála mind Bartóknál ez a melódika, ez a deklamáció a nyelv szelleméből fakad. Egy hosszú, idegen szellemű

korszak után újra visszahelyezi jogaiba a nyelvet. Ebben olyan a jelentősége számunkra, mint Wagneré a német nyelv számára.

Aki annyira vokális szerző, mint Kodály, az szükségszerűen jutott el a kórusművészet megújításához. Munkássága ezen a téren a leggazdagabb, és művészetének ezt a részét művelik hazájában legszélesebb tömegek. Ő maga is, úgy látszik, ebben érezte magát leginkább otthon, azért tért vissza hozzá újra meg újra, ezért művelte minden elképzelhető fajtáját: 2—3 szólamú kis gyermekkarokat, énekgyakorlatokat és 6—8 szólamú világi és egyházi kórust, eredeti témájú vagy népdalfeldolgozást kiapadhatatlan változatosságban. A 16. század nagy vokális kultúrájához kapcsolódik, nemcsak véletlen egyezés folytán, hanem tudatosan is. Népdalból kiművelt s a magyar nyelv szellemének megfelelő, nemesen vokális melodika és a 16. század polifon kultúrája, szigorú szólamvezetése egyesült nála egy új kórus-virágzásban. Nyomában ma Magyarországon határozott vokális kultúra bontakozott ki világi és egyházi műfajokban egyaránt. S itt ragadhatjuk meg Kodály egyéniségének egy másik vonását, amely messze túllép az alkotóművészetben, de ami alkotó munkásságára annyira visszahatott. Ez a kórus-kultúra nála a művészi irányon túl egyúttal kulturális-szociális fegyver is volt, egy nagyvonalú művelődéspolitikai terv eszköze. Evvel akart széles néptömegeket bevezetni a zenei műveltségbe, elvinni a magas művészi alkotások megértéséig és megszeretéséig. Nem győzte hangoztatni, hogy az énekhang, a kóruséneklés a legszegényebbeknek is rendelkezésre áll, valamint azoknak is művészi élményre ad alkalmat, akiknek hangszerjátékra nincs tehetsége. Így azok is részt vehetnek magasrendű zene megszólaltatásában, a zenélés örömeiben, akik máskülönben csak nehezen vagy sohasem jutnának hozzá. Ezért áldozott annyi időt és gondot az iskolai énektanításra, a kottaismeret közkinccsétételére, ezért írt annyi iskolai énekgyakorlatot a biciniáktól a négyszólamú kartételekig. Az a közösségi gond, amely több nagy alkotót késztetett arra, hogy megkönnyítse az utat a hangszert tanuló gyermekek számára saját koruk zenéjéhez — gondoljunk Bach kétszólamú invencióira vagy Schumann gyermekdarabjaira, hogy csak a legfeltűnőbbeket említsük — az Kodálynál sokkal nagyobb arányokban jelentkezett. Ő az egész nemzetet akarta kivezetni a zenei műveletlenségből és eljuttatni a magas művészet nagy élményéhez. Hogy azután ebből a nemzeti hiányérzetből fakadó és nemzetre szabott mozgalomból világ-mozgalom és világ-siker született, az csak azt igazolja, hogy ami egy nemzet előbbrevitelére alkalmas, az általános emberi érték és más nemzetnek is használható; vagy fordítva: csak az viszi előbbre egy nemzetet a fejlődésben, ami összemberi vonatkozásban is érték.

Kizárólag művészi célú kórusműveiben nagy stílus-gazdagsággal találkozunk. Ezen a modern szempontból járatlan úton sokféle lehetőséget próbált ki, sokféle irányban indult el, és szinte minden úton eljutott a sikeres megoldáshoz, a végleges művészi eredményhez. A népdalfeldolgozásokat ezúttal figyelmen kívül hagyva, csak az eredeti témájúak közt is rendkívüli nagy a változatosság: lírai hangulatú, színes hangzásokban gazdag, poetikus művek, mint az „Öregek”, a lehellelfinom és festői „Norvég lányok”, átszellemült, természetfestő képek, mint az „Este”, áhítatos hangulatú „Tantum ergo”-k és „Ave Maria”-k, sejtelmes-titokzatos természethangulat a „Hegyi éjszakák”-ban váltakozik olyanokkal, mint az ódai szárnyalású „Liszt Ferenchez” és „Ének Szent István királyhoz”; és minden kórusművészetét betetőzi a megrázó motetta, a „Jézus és a kufárok”. Ebben a bibliai szövegrészekből maga-válogatta képpen

is mintha megint a Psalmus lírája lobogna: a templomból a kufárokat kiűző Jézusban saját szerepét élhette át a szerző.

Mindegyik mű más-más kórustechnikát, más jellegű szólamvezetést kívánt. Homofon-akkordikus jellegű az „Öregek” és részben az „Este”; ezek gazdag színskálájukkal, hangulatfestő akkordhangzásokkal hatnak. A „Jézus és a kufárok”-ban kavargó polifónia változik nemes, lágy, majd haragtól felcsattanó szóló- és akkordrészekkel és elfojtott piano-suttogásokkal. De bármilyen jellegű a mű, abban mind megegyezik, még a homofon darab is, hogy szólamvezetésük kórosszerű, könnyen énekelhető és önálló.

Egész sajátos polifóniát alakított ki a népdal-kórusokban. A népi dallam a feldolgozásban magától értetődően utólérhetetlenül kiemelkedik a többi szólam közül. Elképzelhetetlen, hogy három vagy akár csak még egy szólamban is vele egyenértékű dallamot lehessen szerepeltetni. Ilyenkor a többi szólamban egészen elütő jellegű, de önmagában teljesen szólisztikus kísérő dallamokat alkalmaz, gyakran szöveg nélkül, egy szótagra énekelve. A fölöttük kirajzolódó dallamhoz képest az összes többi kíséretnek számít, viszont önmagukban nézve önálló szólamvezetésű dallamok. Téma és „kíséret” egymáshoz képest úgy elválik, mint a homofóniában, a kísérő szólamok önálló dallamvezetése szerint azonban tökéletes a polifónia. Gondoljunk a „Karádi nóták” könyörgő betyárjának jelenlétére vagy a „Székely keserves” tengerzúgására és jajgató kíséretére. Erre a megoldásra a Psalmus szólóját kísérő, jajgató női karban talált rá először. Itt a kétféle stílus előnye érvényesült: a polifónia énekszerű, önmagában is élvezhető szólamvezetése és a homofónia dallamot kiemelő, áttetsző világozása.

Mindaz a tudás, ami kóruskezelésében jelentkezik, s amit kórustapasztalataiból leszűrt, legmagasabb fokon jelentkezik nagy zenekari kórusműveiben a „Psalmus”-ban és a „Te Deum”-ban. Különösen az utóbbi — Kodálynak talán legkiérettebb alkotása — mutatja kórusművészetét a legmagasabb fokon. A nemesveretű szólamok csodálatosan ívelő dallamvonala, hangfekvése olyan énekszerű, hogy éneklése szinte fizikai jólesést vált ki. A szakadatlanul áradó nemes ritmusokban egymásután váltakoznak a megragadó képek: földreboruló tömeg könyörög ijedten, majd hatalmas angyalseregek zengik, hogy szent az Isten, majd hűvös csarnokok tárulnak ki, és a mártírok fehér, merev csoportja villan elő; misztikus pianissimókból hatalmas fokozással kitaruló forték, mintha csakugyan mennyei kapuk nyílnának meg. Az invenció nagyvonalúsága, a magasfokú technikai tudás és a gazdag költői fantázia a legnagyobb remekművek közé emeli.

A másik remekmű, a Psalmus már sokkal erősebben épül a szólóénekes és a zenekar színeire és kifejezési lehetőségeire. De hatalmas kórustételek váltják fel időnkint ezt a zenekar-kíséretes deklamációt. Egy-két korai énekkari műtől — az ifjúkori „Esté”-től, a „Két zaborvidéki népdal”-tól eltekintve — ekkor tört fel belőle először a nagyvonalú énekkari komponista, s alkotta meg egész életművének legjellemzőbb remekét.

Amikor egy mű hatása a folytonos emlékezésben sem veszít erejéből, amikor az újabb és újabb élmények mindig igazolják és gazdagítják bennünk élő emlékét, amikor tudatára ébredünk annak, hogy a mű jelentősége bennünk az idő teltevel egyre növekszik, akkor válik az alkotás számunkra remekművé. Így nőtt meg bennünk a „Psalmus” eddigi élete folyamán.

Csalhatatlanul biztos indítással ragad meg mindjárt az első hangokban. Vad szenvedély viharzik föl a zenekarban, néhány ütemben hallatlan feszült-

ség torlódik egymásra, aztán a hullámok hirtelen leomlanak, és várakozástól fűtött hangulat vezet át a mű valódi kezdetéhez: megszólal az énekkar. Egyszerre különös, sejtelmes világban vagyunk: ez a piano kórushang az emberen-túli világból szól felénk. S ez a mindennapok feletti, különös hangulat megmarad akkor is, amikor a kórus-háttérből kilép a zoltáros, és megkezdí énekét. A zenekar fűtött hangzásokkal kíséri; fojtott zsongással, nyugtalanul borzoló futamokkal vagy felcsapó kitörésekkel; az énekes pedig könyörög, vádol, retteg és átkozódik. Kinek nevében teszi, Kodályéban vagy az egész magyarságéban? Mind a kettőben. Amint a 16. századi költő is azonosult a zoltáros szavaival, Kodály is magáénak érezhette — néhány évvel a 20-as évek meghurcoltatásai után — az olyan panaszokat, hogy „Egész ez város rakva haraggal... Innét én régen elfutottam volna”. Még inkább képzelhette ezeket a szavakat egy nemzetét ostromozó próféta ajkára, aki egész nemzete nevében támad rá kora bűnös társadalmára.

A szavak, a panasz, az indulat-hullámozás mélyen emberi; mégis megmarad valami álomszerű távolságban, valami költői emelkedettségben. Az ének nemes vonala, az akkordok zsúfolt hangulata mindig megtartja valóság-fölötti lebegésében.

Az indulatok pedig egyre magasabba csapnak, egyre fojtottabb pianók ellentéte feszül a kitörésekben. A sejtelmes kórus-téma is egyre sodróbb lendülettel kereng közelebb a fokozások tetőpontjain. Utoljára hatalmas többszólamú tételben tornyosul föl, amely háborogva, föl-fölcsapó hullámokban nyugszik el; végül már együtt jajgat a kórus az énekessel: „Én pedig, Uram, Hozzád kiáltok... Az ellenségtől Mert én igen tartok!” Azután az utolsó, legnagyobb fokozás előtt még egyszer egy lélegzet-elállító, nagyívű piano-fohászkozás égi fényű hárfahangzatok fölött, hogy utána dobok és harsonák közt annál magasabba csapjon az ének: „Igaz vagy Uram!” Mindent betetőz az eget ostromló, többszólamú összkar, míg egyszerre megjelenik a harsogó zenekarban a bevezetés ismert szövege, s mint varázstűzésre, leomlanak a hullámok, és megint sejtelmes távolságból hangzik a kezdő ének. Mind jobban halkul, s lassan beletűnik a végtelenbe. Az égi kapuk bezárultak, az álomkép eltűnik szemünk elől. A klasszikus mű csodáját éltük át: egy örökkévaló világ képe tűnt fel, aminek emléke tovább kísér a mű elhangzása után is.

Művészi alkotások közt ritkaság az olyan, amely hiánytalanul képviseli alkotóját; még kevesebb az olyan, amely egy egész nemzet művészetét egymaga képviselheti. A Divina Commedia, a Hamlet, a Faust, a Bűn és bűnhődés ilyen alkotás. A gazdag magyar irodalomból nem tudnánk olyan művet említeni, amely egymagában kiállhatna az egész nevében. Mindig művek sorozatát szedjük össze gondolatban, amelyek kiegészítik, magyarázzák egymást. Egyedül a fiatal magyar zeneművészet hozott létre olyan művet, amely sűrítve reprezentálhatja, bármilyen nagy remekművek sorakoznak is fel mellette. A „Psalmus” a magyar zenének egyszeri, sűrített pillanata.

Ez az egyéni és közösségi lírai remekmű lezárás is, új út megnyitása is egyidejűleg. Mint nagyszabású kóruskompozíció, elindítója annak az alkotás-sorozatnak, amit eddig oly részletesen elemeztünk, a kórus szerzeményeknek, hogy a jelen alkalom szellemének megfelelően, de Kodály sajátos alkotói egyéniségének szellemében is adjunk kiemelt jelentőséget munkássága e részének. De azért tekintsünk is vissza, illetve tekintsük egészében is át ezt az alkotó tevékenységet. Mert mindaz, amit az epikus és vokális alkotó-jellegről mondtunk, csak egy bizonyos idő után kerül felszínre, tudatosodik és lesz majdnem

egyeduralkodó életművében. A három korszak körül, amelyet életpályájában megállapíthatunk, az első a hangszeres zene és a líra túlsúlyát mutatja. Még hozzá a leglíraibb műfajban, a kamarazenében. Két vonósnégyese, a trioszerenáda, a maga nemében egyedülálló, nagyszerű cselló-szólószonáta, a gordonka—zongora darabok jelzik ezt a korszakot, amely a végén méltóképpen zárul a Psalmussal. De hogy az átváltás mennyire tudatos volt Kodályban, igazolja az az 1932-ből való megnyilatkozása, hogy ötvenévesen „illik szögre akasztani a lírát”. Vagyis pontosan tudta, hogy amit a Psalmusban és azóta tett, az nem az egyéni kitárulkozás, hanem a közösségnek magát átadó, abból táplálkozó epikus műve. A következő korszakban, 1932-ig, a „Székely fonó”-ig *kizárólag* népdal-témájú illetve népdalnak szentelt műveket ír. S amikor a legnagyobb megoldásban mindezt megkoronázta, mintha befejezetnek érezte volna ezt a feladatát, azontúl újra ír egyéni leleményű műveket is, de már vegyesen népdal-témájúakkal: „Concerto”-t, Szinfóniát és Páva-variációkat egymás mellett. 1923-ig líra, 1923—1932-ig *kizárólag* epika, azontúl haláláig líra és epika jellemzi munkásságát.

Ebből az életműből az európai modern zenének egyik legmarkánsabb egyénisége bontakozik ki. Ő járta a legelkülönültebb pályát kortársai között. Még a hozzá legközelebb álló Bartóktól is lényeges különbségek választják el; úgy szólván csak az alap közös, a magyar népzene, ami összeköti kettőjüket és a klasszikus értelemben vett formai fegyelem. Vagyis mindketten a forma és a közösségi humánus fegyelmét szegezik szembe a széthulló kor szellemével. Míg Bartók az elementárisat, egyéniségét felszabadító újszerűségeket kereste, addig Kodály monumentálisra vágyó egyénisége a mélységet, az egészséges, biztos alapot találta meg benne. Ő lényegében nem forradalmár, még ha indulásakor új utak keresése és fölfedezése nélkül nem is lehetett volna igazi művészetet teremteni. De az ő egyénisége a leszűrtséget, a befejezettséget kívánta. Már ezért is, meg művészete főként vokális jellege miatt is tartózkodóbb a harmóniai újítások terén. Ebben is mint hangszerelő művészetében inkább az eredmények összefoglalása, a letisztulás jellemzi, semmint folytonos kutatás új lehetőségek után.

Monumentális formateremtés, letisztulás, tartalmi mélység, technikai eszközökben válogatás, leszűrtség együtt: jelenti a *klasszikust*.

Nekünk, magyaroknak pedig, akiknek egész életművét szentelte, a sajátos nemzeti génuszt.

VARGYAS LAJOS

Háy Károly László emlékére

Kollega, barát s nem utolsósorban elvtársunk volt HKL., aki ma 75 éves lenne, de már 20 éve nincs közöttünk és már rá csak emlékezünk. Börtönviselt kommunista művész volt s mint ilyen, sokáig bélyeges ember. A sokoldalúan művelt marxista még a weimari Németországban tanulta a mozgalmi propagandát s ami ezzel összefügg. Ismereteit hatékonyan érvényesítette-értékesítette művészetében, a direkt és indirekt agitációban. Jó festő volt, értette és megértette a színek nyelvét, de talán még erőteljesebbek grafikái, ceruza- és krétarajzai, valamint metszetei; izgalmas folt-vonal változataikkal hibátlanul tolmácsolták a választott témát.

Háy Károly számára minden körülmények között az Engels mutatta út volt egyedül követhető, vagyis: „A szabadság a felismert szükségszerűség!”. Mindenkor ennek jegyében cselekedett és alkotott és nem véletlen, hogy a rajzolás és metszés örömeivel illusztrálta választott költőit, Aranyt, Petőfit, Adyt és József Atillát. Ízig-vérig realista volt, de a jelképek végig kísérik képeit, rajzait. Ha nem is lett volna rá velleitása, „oly korban éltünk”, amely erre készítette. Akikhez szólni kívánt, felfogták rejtett szavát. Az 1934-ben készült röpcéduláin érdes-vonalas ritmust teremtett, amelyben az ismétlődés az „üzenet” nyomatókosságát hivatott kifejezni.

Figyelemre méltó, hogy a Szocialista Képzőművészek Csoportja, melynek alapító tagja volt, a Vörös Segély nevében vállalkozott a 30-as évekbeli munkásságának (Bedo) és áruulásnak (Peyer) tudatosítására a maga sajátos eszközeivel, több művészársával együtt s akiknek javát el is sodorta a háború. Háy Kari munkája volt a legegényibb, a legegényetesebben csak rá valló.

Ahhoz képest, hogy mennyi erőt-időt adott a mozgalomnak, számos szép olaj, pasztell és színeskréta képe született és éppen az évtized közepéről valók e nyugtalan, expresszív erejű művek. Városi és falusi tájak, mint a Napsütés a Csáki utcában, vagyis itt, a Pesti háztetők ugyanitt, de a Tisza Tószegnél, vagy az Alföldi tanya: mintha nyugodalmasabb évei is lettek volna, pedig... Az 1939-ben készült „Elindultam szép hazámbul” remeke s ugyanez évben „Német uszály a Tiszán” kisméretű ceruzarajzának összefüggése nem szorult magyarázatra. Ekkor készült József Attila felejthetetlen lamentációja. A költő hasztalan vonít megrendítő grafikai átköltése a fekete-fehér ellentéteinek erőteljes hangsúlyával, motívumainak félreérthetetlen jelzéseivel. Börtön-émlékei képpé formálódtak a Börtönudvar csaknem költői felfogásával; a rideg falak között, a rácsos ablakok alatt egy árva fácska áll. Ez a magányos fa csaknem olyan fogoly, mint a Van Gogh börtönudvarán körbejáró rabok. A másik börtönkép a Műhelysarok, ahol kis vaskályhán pirosλάβásban fő — valószínűleg enyv a munkához. Ezt a témát különben feldolgozta az ugyanott raboskodó fiatal elvtársunk, Kondor György is, akit elpusztítottak a náci-fasiszták.

A sokszorosított grafika minden szempontból fontos műfaja volt, mert több emberhez eljutott és kevés pénzért, máskor, szükség szerint ingyen, titkosan,

direkt agitációként. Több linóleum metszetsorozatot készített, többnyire történelmi utalással az adott helyzetre. Az 1941—42-ben készített linósorozata, a Két pogány közt egy hazáért címen az idegen hatalmak szorításából szabadulni vágyó Zrínyi emlékezete, de a magyar függetlenség óhajtása. Művészi és mozgalmi munkáját — ami nála egy volt — az ismételt börtön és munkaszolgálat sem szakította, vagy törte meg. Olaj és pasztell képeinek többsége 1940-ből való mindenek előtt az 1940-ben kezdet és 44-ben befejezett Krumppliszedők c. nagy vászna. Festményein izzik és forr a levegő, még napraforgói is sütnék, mint kis napok. Külső és belső készítés — háború és mozgalmi munka — volt a vibráló nyugtalanság műveiben, izgatott színek és formák közölték adott világunkat, mint a Légítamadás c. képe is. De micsoda bizodalom hozhatta létre 1942-ből keletve, ám szintén 44-ben befejezett „Kakas a szemétdombon”-t. Micsoda diadalt, hajnalt kiálthat az a Kakas még jóval Sztálingrád előtt? Kari tudta, mert reálpolitikus volt, hogy nem lehet másként, csak úgy, hogy a mi igazunkat, a szocialista jövőt hirdeti a tört fegyverek s egyéb háborús szemét fölött.

Szerencséjére már 1944-ben felszabadult és Szegeden párt megbízásból — mert már volt legális párt valahol — tehát már feladatul kapta az első kommunista könyvkiadó, a Szikra megalapítását és megszervezését. Amint lehetett, hazajött és sokszoros erővel vetette magát a pártmunkába. Ettől kezdve tanár, díszlettervező, illusztrátor, pártpropagandisa és még mi minden. De közben dolgozott, főleg színes krétákkal, mert az bárhol elővehető a darab papírral, kis blokkal. Felsorolhatatlan számú színes és fekete-fehér rajza született, illusztráció sorozatok, mindez a legjobb minőségben. A szolnoki Művésztelepen élt egy darabig, ennek is emléket hagyott, a SZU-ban is járt, onnan is elhozta emlékeit képekben. A „Menetelők és kivándorlók” sorozatban az ellenforradalom után s végül, talán utolsónak kis tudrajz Radnótihoz: „Nem tudhatom...” De tudta, hogy szíve beteg, s a sok munka jutalmául, kissé megkésve, műterem lakást kapott. Csakhogy sok volt a lépcső, meg a meredek a Kelenhegyi úton. Mire belakta volna áhított új otthonát, elvitte rossz szíve. Az volna jó, ha egy ilyen élet és életmű mindenki számára egyértelműen példa volna. Nem a két végén gyűjtött gyertya önpusztításával, de az okos áldozatvállalás és hűség példájával.

OELMACHER ANNA

II. Alföldi Fazekas Triennálé Szolnokon

Néhány évvel ezelőtt az a kezdeményezés született Szolnokon, hogy az alföldi fazekashagyományokat éltető és továbbvivő pályázatot hirdessen meg a Szolnok megyei Tanács V. B. művelődésügyi osztálya a Népi Iparművészeti Tanáccsal és a Damjanich János Múzeummal karöltve. Nem véletlen az, hogy éppen Szolnok megyében teremtődött meg az igény erre — a megye nagy múltú, gazdag fazekashagyományai indokoltá teszik ezt. Az 1979-ben megrendezett, kísérleti jellegű sikeres pályázat és kiállítás után, az idén másodízben kerül sor a faze-
kasok, fazekas népművészek országos seregszemléjére Szolnokon.

A pályázatra kétszer annyi fazekas nevezett be, mint első alkalommal, vagyis 63 pályázó összesen 378 pályamunkával. A pályázati felhívás pontosan megfogalmazta azokat a feltételeket és követelményeket, amelyeket a résztvevő fazekasoktól elvár: „A pályázatoktól elsősorban a háztartásban alkalmazható használati tárgyak, konyhai célra hasznosítható olyan edények beküldését várjuk, amelyek emlékeztetnek az elmúlt idők hagyományaira.” Vagyis a tárgyak használati funkciója is lényeges szempont volt a hagyományörző és esztétikai funkció mellett, valamint az újra való törekvés.

A beküldött pályázati anyaggal kapcsolatosan az első benyomásunk az, hogy színvonalas, sokrétű, a különböző táji stílusok gazdagon vannak képviselve, ennél fogva átfogó, teljes képet nyújt fazekas népművészetünk mai állásáról, törekvéseiről országos viszonylatban is. Egyúttal a népi fazekasság megváltozott funkciójára is fényt vet, a különböző kerámiastílusok keveredésének, műhelyektől független, inkább alkotókhöz köthető továbbélésének, újjászületésének is tanúi lehetünk. (Pl. a kaposvári Bódog László — Felián Erika habán, a mezőtúri Kőműves Lajos zilahi kerámiái.)

A pályázati anyagból egységesen kiemelkednek a tehetséges, fiatal mezőtúri fazekasok munkái. Többféle stílusban dolgoznak, magas technikai tudás, a hagyományok ismerete és helyes alkalmazása jellemzi alkotásaikat. Páratlanul szép és újszerű *Gonda István* reneszánsz stílusú kerámiája. A rátétes, karcolt és írókázott díszítőtechnika ötvözéséből sajátos ornamentikát alakított ki, fehér mázas alapon zöld-sárga és barna színek együttes felhasználásával. Jellegzetes reneszánsz díszítőmotívum a cserépből kinövő virágtő, amely népművészetünk korai, klasszikus korszakában (XVIII. sz.) a festett bútorok, a templomi mennyezetkaszettek és a népi hímzések kedvelt motívuma volt. *Busi Lajos* nagyméretű korsói, butykosai szép népi formájukkal, holdas díszítményükkel tűnnek ki. Pontoskörös díszítésű zöld butykos a XVIII. századi kerámiánkra emlékeztet. *Kőműves Lajos* újszerű és sikeres kezdeményezése a kék-fehér virágornamentikájú zilahi kerámia felelevenítése. Festői hatású, széles rajzolatú, fegyvelmezett, szigorú mintaelrendezés jellemzi, széles karéjos levelek, hullámvonalas ágak között elhelyezett virágmotívumokkal. *Kozák Éva* most is bebizonyította, hogy az áttört díszítésű technika alkalmazásának egyik legtehetségesebb képviselője Magyarországon. Kifinomult technikáról, nagy mesterségbeli tudásról tanúskodik a varrókosárka és a csőrögés tál.

Mezőtúron tanult, Szolnokon él és alkot *Chlumetzky Ildikó*. Kerámiája az „alma mater” szín- és formavilágából táplálkozik (nyeles lábas, szűrőtál, cső-

rögés tál). A mázas díszítőtechnika új alkalmazási módszerét kísérletezte ki zöld étkészletén, amely rendkívül esztétikus és színvonalas. Robusztus borospoharai, szép karcus formájú boroscancsója jó formaérzékről tanúskodik. A Szolnok megyei anyagból ki kell még emelnünk *Szűcs Imre* fazekas alkotásait, akit Kántor Sándor után joggal tekinthetünk a tiszafüredi kerámia legegységibb hangú folytatójának. Tökéletes edényformák (butykosok, butellák), tiszta, világos és hagyományhű ornamentika jellemzi. Gyönyörűen megformált boroskula-csán szellemes felirat olvasható: „A kulacsom füredi, / Ebből szeretek inni, Hogyha ebből jót ihatok, / Minden bútól szabadulok!”

A karcagi születésű *ifj. Szabó Mihály* kerámiáit kiállításai révén minde-
nütt az országban jól ismerik, tisztelik. A hódoltságkori történeti kerámiastílus felelevenítője, továbbfejlesztője. Ez a díszítőstílus a nagy felületű tálakon érvényesül legjobban. A kiállításra beküldött anyagból az eddigiekhez képest újnak tekinthetjük robusztus nagy gyertyamártóját széles, nagyívű ornamentikával.

A triennálé anyagában más tájak kerámiastílusa is erőteljesen helyet kapott (Kaposvár, Tata, Nádudvar, Hódmezővásárhely, Mohács, Sárospatak). Mindről nincs itt hely és alkalom szólni, csak a jelentősebb alkotások elemzésére térünk ki. A fekete kerámia egyik jelentős központja volt Nádudvar. *Id. és ifj. Fazekas Lajos, Fazekas Ferenc és Fazekas István* munkái fémjelzik a nádudvari kerámiát. Egyszerű, robusztus edényformák (korsó, kétfülű kanta, nagy tálak), amelyeket ősi, primitív technikával díszítettek, a mintát kavicsal csiszolták, az edények felületére. A fekete kerámiák közül figyelemre méltó *Dugár János* (Lakitelek) munkája, szép formájú, kosfülű ellátott lisztes bödöne a kiállítás egyik legszebb darabja. A mohácsi fekete kerámiát *Kovácsics Ferenc* korsója, kantája képviseli. *Sz. Nagy István* karcagi fazekas szép formájú fekete edénye ismét-
ten azt bizonyítja, hogy kitűnő formaérzékével a fekete kerámiában otthono-
sabban mozog.

Az egyszerű, természetes, máz nélküli formák kitűnő mestere *Végh Ákos* tatai kerámikus. Mázatlan, füstös technikával készített nagy sötőharangjain egyszerű hullámvonalas díszítmény van. Kedveli a nagy, rusztikus, monumen-
tális edényformákat.

A kiállítás egyik legszebb kollekcója *Bódog László — Felián Erika* (Kaposvár) kék habán kerámiaegyüttese. Az alkotópár tökéletes forma- és színérzékkel rendelkezik. Az írókázást rendkívül fejlett, magas színvonalon művelik, biztos, határozott vonalvezetésű a díszítmény.

A figurális edényformálás tehetséges képviselője *Kiss Andrea* (Budapest), a sárospataki fazekasok közül *Horváth Kálmán* alkotásai sikerültek legjobban. A hódmezővásárhelyi fazekasstílust *Mónus Ferenc* nagy táljai, a tatai kerámiát *id. és ifj. Csizsár József* munkái képviselik.

Befejezésül elmondhatjuk, hogy a triennálé anyaga most gazdagabb, sok-
rétűbb, az elsőhöz képest mindenképpen előrelépést jelent mennyiségében és színvonalában is.

A pályázati anyag azt is tanúsítja, hogy mai népművészetünk egyik leg-
termékenyebb ága a fazekasság. A hagyományokhoz való kötődés mellett ko-
runk megváltozott igényeihez is fokozottabban alkalmazkodik (használati edé-
nyek, szingazdag dísztárgyak). A triennálé 1982. június 13-tól augusztus 20-ig tekinthető meg a Szolnoki Galériában.

Üzenetek samuidőből

Költeni: szüntelenül elképzelni egy igényt, mely talán már nem is létezik a világban; újra elmondani mindent, amit mások máshogyan már mondtak; járni a tudat sötétén gomolygó sikátórait, s fölfedezni ott valamit, amit lehet már fölfedezni sem érdemes.

Nos, költeni: a világ leghaszontalanabb dolgainak egyike. Anakronisztikus és jellemességében is mind erkölcsstelenebb cselekedet. Egy dologiasodó világban a személyesség erőszakos fenntartása; a hatalmas léptékkel haladó kor lábán lerázhatatlan, nehezen cipelt kolonc...

Ilyen és hasonló gondolatok lepnek meg, indulatok öntenek el, amikor Körmendi Lajos könyvét, a Barbaricumot olvasom. Persze, az indulat nem Körmendinek szól, ki becsülettel és nem kevés invencióval cselekszi, amit cselekednie kell, írja a verseit, hanem magának a versnek, magának a költészetnek.

De, hogy Körmendi se maradjon ki az „osztásból”, azért jegyeztem meg: ezek a gondolatok és kételyek nem véletlenül, hanem nyilván az ő verseskönyve olvastán bukkantak fel bennem. (Az ő könyve olvastán is.)

A megváltozott költőszerep nemcsak tartalmi (etikai), hanem formai (esztétikai) konfliktusairól kell előljáróban beszélnünk, melyek jelenkori költészetünk alfáját és omegáját jelölik. A Barbaricum nagyon jellegzetes terméke ennek a dilemmának. Mert, hogy ki is legyen a költő?

Lévn, hogy a konszolidáció immár évtizednyinél bővebb aerjában a szerepek nem kiosztatnak, hanem a szerepet ki-ki magának választja. A költőkkel sincs ez másként. E szerint vannak költők, kik hazafias-nemzeti gondokkal ráncoltatják homlokukat, vannak, kik ironikus nyelvöltögetés-sel- (és/vagy) filozofálgatással töltik ki a papír híját. Meg vannak, akik a ma is megvetést és felháborodást okozó avant-garde csapásain keresik a megoldást. Az első típus involválja a

vátesz-szerepet, a második a „független” szabadgondolkodót, a harmadik pedig a nótórius tagadót-újrátörekvőt.

A maga módján persze mindhárom lehet anakronisztikus.

1. A „nép” nem vágyik a költők vezetésére, jószolt jövőjére.
2. A filozofálgatás-nyelvöltögetés nem nyer polgárjogot a magyar irodalmi izlésben.
3. Az avant-garde az előző kettő ellenszenvétől kísérve vánszorog újabb kimúlása felé.

Pedig, még az avant-garde látszik a kivezető útnak a három közül. Természetesen, megfelelően tág értelmezésben. Olyannyira tágban, mely az előző kettő beépítését, integrálását is magába foglalja. Nevezhetjük akár *szintetikus avantgardnak* is. (Ezért nevetséges, amikor Keresztúry akadémikus, beleavatkozván a költők dolgába, „szakállas avantgardról” tréfálkodik az írók plenumán!)

E hosszú felvezetés azért szükségeltetett, mert Körmendi Lajos könyvének poétikai modelljét, a fentiek ismeretében, így már villámgyorsan felvázolhatjuk.

Pre-avant-garde korszakát éli és írja első könyve idején a szolnoki költő. Azaz: analitikus formában vannak még csak jelen azok az elemek, melyek a nevezett-kivánt szintézist létrehozhatják. Az *édesgyökér ize* bevezető ciklus a népben-nemzetben író, mítoszok között járó, mítoszos emberektől tanuló költő alakját rajzolják meg. Ennek megfelelően a nyelvezete archaizáló, nyelvi fordulatai ízesek, néha nehézkesek és modorosak (lásd a Mifelénk című próza-verset!), de mindenképpen „tájba-vivők”.

Ellenpólusa ennek a világnak a *Tojás-univerzum* ciklus, melyet kötete végén helyezett el. Makett-világ, műanyag-idegenségű teremtés, hűvös ki-spekulált, anyagközpontú világkoncentrátum. Az egész versciklus tulajdonképpen egy tojásba képzelt univerzum tojásként lehetséges körülírását tartalmazza, egyúttal a lehetetlen megkísértését, az eredmény lehetetlenségén, szánalmasságán ironizálva.

A kettő közé helyezi Körmendi a két, közbülsőnek vélt ciklust, a *Barbaricumot* és a *Karót hegyezve élek* címűt.

Az előző a bevezető versek problémakörét járja körül, azok világában keresi meleg otthonát, immár általánosabb szinten, világirodalmi patternekkel megerősödve.

Utóbbi kemény és jó avantgardeszövegeket fog össze, sajnos, elég kis csokorba.

Vitám pedig itt kezdődik Körmendi Lajossal, a kötetet szerkesztő alkotón keresztül a világát alakító költővel.

Azzal, hogy a két ellentétesség érzett pólust a könyv elejére és végére illesztette, egyúttal le is zárja önnön költészetének a lehetőségeit, közbülső, s nem kivezető megoldásként ismerve el az e kettőn kívül eső vers-típus-verseket. Azaz, itt nem szerkesztési elégtelenséget vetek a szemére, hanem poétikai bátortalanságot.

Hiszen, a szintézis létrehozásának az igénye éppen a középre szorult ciklusok verseiben a legárukodóbb. (Sorolom őket: Bujtatom magam, Levél Helből, Janus, H. Bosch befejezetlen képe, Égtájak, Rózsák éjszakája, Barbaricum, Karót hegyezve élek, Mondjuk ez az utolsó perc...)

Tehát nem a filozófiai vázlatokban, hanem a felöltöztetett filozófiákban jut a legmesszebbre a költő. Ezek a versei ígérnek — hol alkati adottságai (erős kötődés, ízes beszédkultúra) és a tanult fogások (montázs, szótördelés, tipográfia, írásjelek kiemelt szerepe) egyensúlyba kerülnek, magyarul, az etikai elemek összebékülnek a modern formái köntössel —, hogy a költő a keményebb ellenállás, a kevésbé hálás és nem rögtön kamatozó célok felé tart.

Körmendi is, mint minden első könyvét megjelentető költő, akarva-akaratlanul idő-nyomokat hagy maga után. Időnyomokat, melyek — a versek sorrendjétől függetlenül — kronologizálnak.

A gyermekkor *eperfaország* gyermekkor, az út *éljenrákosipajtás-időn* keresztül vezet, el a *dízlépések idejéig*, amikor *díktál a tenger*. Azaz: amikor a költészet fölemelkedik önidejére, a mindennapok kauzalitása a formális logika számára követhetetlen belső determináltságra vált át.

Hogy hol van ez a megállója Körmendi költészetének?

Most *gyermekkormessze* (az álmoktól is) mindentől, amik az eredendően tisztá értékeket jelentették a számára. A *lepkekokárdától vérző tenyérkokárdához* sodorta sorsa, odáig, hogy majd érvényes tagadássá tudja kokárdaszimbólumát transzformálni: *Szívem fölött /nem tűrök /jégkokárdát.*

Ez a Körmendi-tartás és hang jelentheti az igazi értéket irodalmunkban, s jelentheti vajúdo irodalmi életünkben is.

Szikárodó, lényegre szomorodó költő ő most (már?).

A *kérdés csontvázán /odüsszeuszi hús*, írja, s itt arpoetikai értékben fogalmazott.

Ezt a törekvését azonban alighanem akadályozni fogja költészetének legfőbb hibája, az elvont főnevek hiteltelen mozgatása. Pl.: *Sovány bejárónő / a feledés /tesz-vesz /kidob egy-két szép /halált.* (kiemelés tőlem — Z. T.)

S egy személyes nehezményezés! Én olvastam a *Napló* című versének a teljes szövegét. Úgy, abban a terjedelemben és konstrukcióban jelentős alkotás. A könyvben szereplő formájában, jelentősen meghúzva (?!!!) csak olyan, mint a kerámiáról lepattant zománc: szép, fényes, de minnek?

Első könyvével köszönhetjük Körmendi Lajost. Első könyve megadta szavainak a rangját. Immár az ő felelőssége (is): munkáin keresztül a költészet rangját visszaszerezni... (*Móra Kozmosz, 1981*)

ZALÁN TIBOR

Kisrült ex
butykos anno

ar. 1982 - ik

eretendöben Tiszafüred-
den. Igyál paxtás be-
löle. Ugytudod meg
mi van benne. De
eset se igyál belöle,
Mert ar. erred meg-
tompul töle.

~~~~~

2466.

ÁRA: 8,50 FORINT